

HORVÁTH ILLÉS

Volt egyszer egy Szent Zsigmond-kolostor^{*}

Once upon a Time in the Monastery of St Sigismund

In 1433, Sigismund of Luxemburg, King of Hungary founded a new monastery for the Order of St. Paul the First Hermit. The monastery was consecrated to the title of the king's dynastic saint: St Sigismund, the Burgundian king. The newly founded monastery became filia of the Monastery of St Michael of Toronyalja. After the death of King Sigismund (1437) the church depopulated soon. Although John Hunyadi attempted to populate the monastery with Carmelites, but the monks did not arrive. By the 16th century, the monastery was ruined, the only monument of it was a mill near to Verőce. According to the most recent literature and a so-called diploma of Agaune, the location of the monastery marked in the centres of the settlements of Kisoroszi or Verőce, however the ruin of it have not been identified yet. Thus, the present study aims to analyse the precedes of the foundation, and seeks to answer the following question: what role played the monastery of St Sigismund in the reorganisation process of the churches of Visegrád? At the same time, the paper analyses the sources of the history of the monastery and its accessories as well as to focus on other possible area of location, *Hévkúterdeje*, which neighbouring the Monasteries of Nosztra and Toronyalja.

Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) meglehetősen ambiciózus uralkodó volt, különféle nagyszabású tervekkel, amelyeknek jelentős részét a hazai kultuszközpontok átalakítása, illetve újabbak létesítése képezte.¹ Programjában

^{*} A tanulmányhoz kapott szakmai segítségért köszönettel tartozom Romhányi Beatrixnek, Laszlovszky Józsefnek, Fedeles Tamásnak, Bezeczky Árpádnak és Buják Gábornak.

¹ Fedeles 2012. 163–182.; Prajda – Fedeles 2014. 357–382.; Sümegei 2014. 253–288.; Horváth 2021. 177–196.

nagy hangsúlyt fektetett a kisebb kegyhelyek reorganizációjára is, melyben mindenekelőtt fontos szerepet játszott szokatlan ereklyegyűjtő szenvedélye.² Minden bizonnyal az egyik legkülönösebb és a legtöbb problémát felvető alapítása a pálos rendi Szent Zsigmond-kolostor,³ ahol saját dinasztikus szentjének, a burgund szent királynak, Zsigmondnak (470–524) a tiszteletét kísérelte meg előmozdítani. A fennmaradt forrásokból egyedül annyi ismert, hogy a magyar király valamikor 1414 és 1433 között felkereste az agaune-i Szent Móric-apátságot, ahonnan megszerezte Szent Zsigmond ereklyéit, s azokat egy a Maros és a Verőce közt elterülő szigeten, az általa korábban Szent Zsigmond tiszteletére alapított pálos rendi kolostorban kívánta biztonságba helyezni. Valamely különös oknál fogva Zsigmond halálát követően az egyház elnéptelenedett, ezért 1453-ban V. Miklós pápa (1447–1455) a kolostort a karmelitáknak adományozta, akiknek jövőendő előjáróját is megjelölte, Tamás szerzetes személyében. Ők azonban nem költöztek be.⁴ Ettől a ponttól kezdve a rendházról hallgatnak a források. Sem a helyét, sem pedig az utóéletét nem ismerjük. Továbbá a Szent Móric-apátságból származó ereklye sorsa sem ismert, mely Zsigmond tervei alapján a pálos testvérek gyarapodását szolgálta volna. Jelen tanulmányban arra keresem a választ, hogy az uralkodó milyen körülmények között alapította a Szent Zsigmondról elnevezett pálos rendi kolostort, illetve, hogy a rendház milyen szerepet játszhatott a régió kolostorhálózatában. Ugyanakkor az is célja az értekezésnek, hogy a fennmaradt források alapján rávilágítson a Szent Zsigmond-kolostor és tartozékainak lehetséges helyére, valamint néhai ereklyéjének és a rendház épületének történetére.

Boldog emlékezetű atyja példáját követve

Alighanem kevés olyan szentje volt a középkori Magyar Királyságnak, aki olyan páratlan gyorsasággal jutott volna a nemzet *pantheonjának* legmagasabb fokára, mint a burgund szent király, Zsigmond. Kultuszát leginkább antióchiai Szent Margitéval állíthatjuk párhuzamba, akinek koponyáját (*caput Beate Margarete virginis*)⁵ még II. András (1205–1235) szerezte meg szentföldi hadjárata során,⁶ s hazatérével a relikviát a fehérvári Szűz Mária-társaskáptalan templomában helyezte el, ahol nyilvános tiszteletnek örvendett. Habár Szent Margit kultuszának előzményei és jellegzetes formái már az államalapítást követően kialakultak,

² Bárta 2015. 75–97.

³ Tóth 2005. 367–384.; Laszlovszky 2018. 16–20.

⁴ Romhányi 2008a. 105–106.

⁵ SRH I. 466.

⁶ Orbán 1997. 42–47.; Orbán 2001. 93–134.; Koszta 2006. 23–28.

kétségtelen, hogy tisztelete András regnálása alatt kulminálódott, ugyanis ekkor jelent meg először Margit egy kevésbé ismert attribútuma, a *Patrona Ungariae*.⁷ E titulus azonban csakhamar feledésbe merült, miután V. István magyar király (1262–1272) nővére, Anna hercegnő (†1271) 1270-ben a koronázási jelvényekkel egyetemben eltulajdonította az ereklyét, és azt vejének, II. Ottokár cseh királynak (1253–1278) adományozta.⁸

Margittal ellentétben Szent Zsigmond kultuszának a Magyar Királyságban nem voltak különösebb előzményei. Tiszteletének elterjesztésében elsősorban Zsigmond prágai és karlsteini emlékei,⁹ valamint az uralkodó hatalmi reprezentációja játszotta a legnagyobb szerepet. Zsigmond 1387-es magyar királlyá koronázásától kezdve éppen olyan jövevény (*advena*) szerepben találta magát, mint egykoron nagyapja, Luxemburgi János cseh királyként (1311–1346). Újonnan jött és idegen dinasztiaiból származó királyként hatalma megszilárdításának érdekében neki is támaszkodnia kellett a helyi dinasztikus szentek tradícióira. Jóllehet uralkodásának kezdetétől különösen nagy figyelmet fordított a magyar szent királyok kultuszának ápolására – mindenekelőtt eszményképének, Szent László reprezentációjára¹⁰ – a századfordulót követően kibontakozó hatalmi harcok¹¹ szinte teljesen megakadályozták abban, hogy saját dinasztikus szentjének tiszteletére támaszkodjon. Ám mindez persze nem azt jelentette, hogy uralkodásának korai éveiben erre ne tett volna kísérletet. Zsigmond havasalföldi hadjárata során, 1395. március 7-én találkozott Brassóban Mircea vajdával, ahol kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötöttek.¹² Az uralkodó számos, a várost érintő privilégiuma mellett¹³ kitűnik egy, a sikeres szerződéskötés emlékére elrendelt misealapítvány,

⁷ „Ex quibus non vane ne fallor arguere licet S. Virginem ob translatis illis reliquiis iam inde ab Andreae II. temporibus pro Patrona Ungariae cultam esse.” – ASU II. 23–24.

⁸ „Rex Boemie memorato regi Ungarie omnes thesauros reddere quos aliquando amita ipsius regis Ladislavi Anna regina de Mazowe asportaverat eique tradiderat, videlicet duas coronas aureas et sceptrum regalia, ac preciosissimam amphoram auream nobilissimis gemmis undique adornatam mire pulcritudinis et alia quam plura clenodia aurea que a tempore regis Ungarie Attilae et ad alios successoribus suis usque in Ungaria fuerant conservata. Sicque rex Boemie reversus est ad propria.” – Vajay 1974. 357.; Zsoldos 2007. 199. Az ereklyét később II. Vencel cseh király a zbraslavi ciszterci apátságba szállította. Cronica Aule Cap. XLIV., majd Péter mainzi érsekhez kerültek, akitől Přemysl Erzsébet (1292–1330) cseh királyné szerezte vissza. Cronica Fracisci Cap. XIX.; RM I. Nr. 2086.; RBM III. 1371. sz. Erzsébet királyné az ereklyék fiának IV. Károly német-római császárnak adományozta, aki Karlsteinben őriztette, majd a huszita háborúk miatt, fia Zsigmond szállíttatta át az ereklyét az óbudai prépostságba, ahonnan Stock János prépost vitte magával a szepeshelyi Szent Márton-templomba. Pirhalla 1899. 14.

⁹ Mengel 2007. 17–33.; Horváth 2016. 29–50.

¹⁰ Horváth 2017. 128–144.

¹¹ Mályusz 1984. 22–75.

¹² Kranzieritz 2016. 3–5.

¹³ Zso I. 3855., 3856., 3857., 3858., 3859., 3860. sz.

amelyben úgy határozott, hogy a falakon túli Szent Márton-kápolnában¹⁴ (*beati Martini in monte Brassouensi*) minden hétfőn Szent Mártonról, szerdán Szent László királyról, csütörtökön Szent Zsigmondról, szombaton Szűz Máriáról, illetve más napokon a hozzájuk kapcsolódó miséket a kápolnában szolgáló egyháziak rendületlenül mondani, és ünnepelni tartoznak. Erre a célra pedig évi negyven aranyforintot folyósított a város *census*ából.¹⁵ Különösen érdekes adalék, hogy Zsigmond még halála előtt sem feledkezett meg alapítványáról, hiszen 1437. szeptember 25-én megerősítette.¹⁶ Erős a gyanú, hogy az ehhez hasonló misealapítványok indikálták Szent Zsigmond legendájának megjelenését a 15. század elején készült a magyar szentekkel kibővített *Legenda Aurea* gyűjteményében,¹⁷ illetőleg miséinek széleskörű terjedését.¹⁸

1408-ban Zsigmond és a bárók kiegyezésével, valamint ennek szimbolikus jelképeként a Sárkányos Társaság alapításával¹⁹ a király hatalma jelentősen konszolidálódott. Ennek következtében hozzáláthatott patrónusának, Szent Zsigmond kultuszának terjesztéséhez, amelyről Tinódi Lantos Sebestyén Zsigmond császárról írt históriás énekében is megemlékezett Tari Lőrinc királynéi pohárnokmester Szent Patrik-purgatóriumában tett zarándoklatával, illetve a szepesi várások elzalogosításával (1412) kapcsolatban.²⁰

Ugyanebben az évben az uralkodó nagyszabású építkezésekbe kezdett Budán. Ennek keretében 1410-ben friss palotájának szomszédságában egy új társaskáptalan alapításához fogott.²¹ Egy 1410. augusztus 3-án keltezett oklevél szerint Zsigmond Ozorai Pipo temesi ispánt küldte XXIII. János (ellen)pápához (1410–1415), akinél előadta, hogy az uralkodó Budán Szűz Mária tiszteletére egy prépostból, és néhány kanonokból álló társaskáptalan alapításhoz látott, s erre a célra pedig többezer forintot költött.²² A templomnak kezdetben egy titulusa volt, ám a források idővel csak Szent Zsigmond prépostságként emlegették. Az egyház alapításában Zsigmond minden bizonnyal atyja példáját követte (*imitatio regis*), aki már 1357-ben társaskáptalanná szervezte karlsteini várának Mária-kápolnáját, 1349. november 16-án pedig a nürnbergi városi tanács számára kiadott rendeletében

14 UGDS V. 2596. sz.

15 UGDS III. 1346. sz.

16 UGDS IV. 2296. sz.

17 Madas 1992. 93–99.

18 Votív szertartásának szövege *in honore sancti Sigismundi regis pro fericantibus* a Pozsonyi missiálékban is megjelent. Sopko 1982. 46–49.; További oratiói, a *Sancti Sigismundi martiris* valamint a *Rex et martyr, Sigismunde, Ihesu Christo preces funde* pedig Felvidékről ismertek. Cat. Bibl. Univ. Bud. 2008. f. 104.

19 MNL OL DL 65 843.; Baranyai 1926. 681–719.

20 RMKT III. 358.; V. Kovács 1985. 251–252.

21 Windecke 2008. 201.

22 Kumorovitz 1963. 113–114.

engedélyezte a zsidó negyed házainak lerombolását, hogy ott piacteret hozzanak létre. Mindemellett elrendelte, hogy a helyi zsinagóga helyére, Szűz Mária tiszteletére templomot építsenek.²³ A *Frauenkapelle* építése 1352-ben kezdődött meg, és feltételezhetően 1355-re már szerkezetkész állapotban volt, ugyanis Károly császár koronázásáról visszatérve szervezte meg a kápolna testületét. Az alapítólevél narrációja szerint Károly Nürnberg birodalmi városban, császársága dicsőségére, az Istenszülő Mária és Jézus Krisztus tiszteletére, valamint maga és felmenői lelki üdvössége érdekében új kápolnát épített és alapított, amelybe egy vikáriust és két szerpapot rendelt, akik a prágai székesegyház Szűz Mária kápolnájának voltak alárendelve. 1358-ban, amikor a templombelső művészi kiképzése is elkészült, második oltárát Johannes de Marignola bisignanói címzetes püspök szentelte fel Szent Vencel ereklyéivel, Szent Vencel, Szent Vince, Szent Vitus, Szent Mária Magdolna, Szent Borbála, Szent Katalin, Szent Margit, Szent Ilona, valamint a 10 000 mártír, és 11 000 szűz tiszteletére.²⁴ Ettől a pillanattól kezdve a templomnak kettős titulusa lett: Szűz Mária és Szent Vencel.

Ha megfigyeljük a Zsigmond által építtetett Szent Zsigmond-prépostság, és a IV. Károly német-római császár által alapított nürnbergi Szűz Mária és Szent Vencel-templom alapításának történetét, jelentős párhuzamokat találunk. Először is mindkét templom testülete káptalant alkot, másodszor pedig, mindkét egyház udvari rangjából kifolyólag *exemptió*val rendelkezett. Patrocíniumukat tekintve mindkettőnél észrevehető, hogy idővel Szűz Mária titulusa kibővült az alapítójuk névadószentjének titulusával, így a Szűz Mária és Szent Vencel kápolna esetében Károlyéval, a Szűz Mária és Szent Zsigmond társaskáptalan pedig Zsigmond névadószentjének és patrónusának nevével.

A Szent Zsigmond prépostság építéséről sajnos nem maradt fenn írásos emlék. Az építkezés gyaníthatóan német építőmesterek tervei alapján folyhatott, amelyből minden bizonnyal a budai kőfaragók is kivették a részüket. A külső munkafolyamatok valószínűleg 1417-ben már befejeződtek, azonban a kápolna díszítése csak 1422 és 1423 körül készülhetett el. E dátumokat indokolja, hogy az uralkodó 1417-től kezdte meg a stallumokhoz tartozó javadalmak rendezését. A templom díszítéséről ugyancsak roppant kevés információval rendelkezünk, hiszen a korabeli források hallgatnak róla, 1686-ban Buda visszafoglalása során pedig az épület végleg elpusztult. Architektúráját tekintve alighanem a korábban említett nürnbergi *Frauenkapelle* mása lehetett.²⁵ A templombelső díszítéséről 1526-ban Dzsela-álzáde Musztafa török történetíró a következőket jegyezte fel: „*Budun városának egyik részén, mely rendkívül magas, van a király palotája, mely égig ér. Ugyanitt*

²³ RI VIII. 1192. sz.

²⁴ Machilek 1978. 99–100.

²⁵ Végh 1999. 28.

*volt egy templom, bálványokkal megtömve, falai pedig az alávaló gyaurok képeivel telve. Aranyos festmények, a magyar szultánok képei díszítették, csodálatos elrendezéssel.”*²⁶ Az oszmán krónikás elmondása alapján a templom igen gazdagon fel volt ékesítve: szobrokkal,²⁷ falfestményekkel és a magyar királyok képeivel. Vélhetően már ilyen méltóságteljes állapotban lehetett 1423-ban is, amikor Zsigmond apja karlsteini várából a huszita veszedelem miatt Visegrádra menekítette a Német-római Birodalom szent kincseit, majd ugyanebben az évben a karácsony előtti napon ünnepélyesen a budai Szent Zsigmond prépostságba szállíttatta tovább az ereklyét,²⁸ amelyről Windecke a következőképpen emlékezett meg: *„Miközben az 1423. évben a dán király Krakkóba ment, karácsony napja előtti szerdán Zsigmond római király a Római Birodalom felséges ereklyekincsét nagy pompával a Budától öt mérföldre fekvő Visegrádról Budára vitette. Itt olyan tisztelet fogadta és övezte, amelyet az illendőség megkíván. A felséges ereklyekincs szent karácsony napján történő átvitelét a budai vár kincstárából a kápolnába Isten kegyelméből én magam, Eberhart Windecke is láthattam.”*²⁹

Látogatás az agaune-i Szent Móric-kolostorban

1412 novemberében aacheni koronázása miatt, valamint az egyházszakadás megszüntetése céljából Zsigmond elhagyta a Magyar Királyságot. Több mint egyéves itáliai tartózkodását követően fejedelmi kíséretével egyetemben 1414. június 26-án Trinóból a Szent Bernát-hágón keresztül Bernbe utazott.³⁰

²⁶ Thúry II. 169.

²⁷ A szobrok említése különösen fontos, hiszen vélhetően e műalkotások azonosak lehetnek az 1974-ben előkerült kőfaragványokkal.

²⁸ A Szent Zsigmond prépostságba átszállíttatott relikviák a következők voltak: 1. Nagy Károly kardja, 2. Szent Mór kardja, 3. a birodalmi korona, 4. egy barna, egy fekete, és egy fehér dalmatika. 5. hosszú stóla egyszerű sasokkal és gyöngyökkel kirakva, 6. pluviálé, azaz császári karing, 7. Nagy Károly két öve, 8. két ezüst jogar, 9. három országalma, 10. a Szent Lándzsa, 11. Nagy Károly kucsmája, hét fekete sassal, 12. Nagy Károly aransarkantyúi, 13. Nagy Károly drágakövekkel kirakott kesztyűi, 14. két pár cipője arannyal és gyöngyökkel hímezve, 15. birodalmi klenódi-umok, vagy ereklyék: a szent jászolból származó szilánk drágakövekkel díszített aranytartóban, három szem Szent Péter, Pál, és János láncából aranyozott ezüsládában, Szent Anna karcsontja, Szent János evangélista kabátjának egy darabja, Keresztelő Szent János foga, a szentkeresztről származó szilánk drágakövekkel és gyöngyökkel kirakott aranyozott ezüstkereztben. Pontos információink nincsenek arról, hogy a Szent Zsigmond prépostság meddig őrizte az ereklyét, de Zsigmond még a következő évben továbbszállíttatta a relikviákat, hogy azok minden időkre visszavonhatatlanul és elvitathatatlanul Nürnbergben őriztessenek. –RI. XI. 5619. sz.; Aschbach IV. 441.; Altmann 1893. 179.

²⁹ Windecke 2008. 195.

³⁰ Engel – C. Tóth 2005. 97.

Az útvonal megválasztásában minden kétséget kizáróan komoly szerepet játszottak reprezentációs törekvései is, hiszen a hágón átvezető zarándokút a burgund szent király kultuszának központja, az agaune-i Szent Móric-apátság mellett haladt el,³¹ amelyet a király és díszes kísérete 1414. július 30-án fel is keresett.³² Henri Macognin de la Pierre (1574–1649) kanonok gyűjteményében fennmaradt oklevél [átirat] tanúsága szerint Zsigmond Itáliából tartott (*ex partibus Italiae*) Németországba (*ad partes Germaniae maximae*), azzal a céllal, hogy az Anyaszentegyházat megbékítse és egységét helyreállítsa (*pro sanctae matris ecclesiae unione tracanda et pacificato ecclesiae statu*). A diploma narrációja szerint az uralkodót Jean Sostion apát (1411–1427)³³ fogadta, akinek előadta, hogy a fenséges, és istenfélő atyjának, Károly császárnak (1355–1378) példáját követve kereste fel az apátságot,³⁴ aki korábban onnét a Cseh Királyságba szállíttatta Szent Zsigmond fejét,³⁵ és a szent iránt érzett mély devóciója miatt születendő fiát Zsigmondnak nevezte el.³⁶ Ugyanakkor a király egy rendkívül szövevényes történetben előadta, hogy korábban a Magyar Királyságban, a váci püspökség területén a Duna folyó mellett (*flumen Danubii propter*) a sziget-szigetén (*Insulam Insulatos*), egy elhagyatott helyen (*ibidem existente loco deserto*) Maros (*villem regalem Marus*) és Verőce (*villam dicti Voachiensis episcopi Voarenzae*) között kápolnát létesített Szent Zsigmond tiszteletére (*capella constructam sub vocabulo Sancti Sigismundi in Regno Ungariae*). Az említett egyházat pedig a pálosokra bízta, hogy Krisztus katonáinak felügyelete alatt az istenfélelem még buzgóbb legyen (*aedificare, et ad statum maiorem reducere, et ibidem eremitas ordinis Beati Pauli primi eremitaie laudibiliter collocare necessariis eandem dotando. Hinc est quod saepedictus rex benignus et triumphator semper augustus ut in dicto loco devotio ardentior per Christi incolas habeatur gratiose et devotissime requisivit*). Zsigmond terve alighanem az volt, hogy az apátságból ereklyét szerezzen, ezért nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a Szent Zsigmond és fiának csontjait őrző relikviáriumot még fenséges atyja készítette (*capsa argentea, quam fabricari et fieri fecit inclytae memoriae dominus dominus Carolus Augustus et antedictus in qua sunt inclusa ossa dictorum sanctorum patris et filiorum martyrum*). Csakhogy a Károly által hátrahagyott ereklyetartót senki sem tudta felnyitni. Azonban miután Zsigmond

31 Folz 1932. 167.; Paxton 1994. 23–43.

32 A kíséretének tagjai közt találjuk VIII. Amádé savoyai grófot is, a későbbi V. Félix ellenpápát (1439–1449).

33 Lachenal 1944. 255–256.

34 „(Carolus) venit in Aganum causa devocionis visitandi limina sanctorum martirum Thebeorum” – Ecclesiae Pragensis. 533.; Chronique de Savoie. 76.

35 Polc 1989. 191.

Seibt 1994. 350–359.; Klaniczay 2000. 273.

36 Copiae Henrici de Macognino 1634. f. 33v.

közelebb lépett hozzá és kinyilvánította szándékát, az csodálatos módon megnyílt. Benne pedig Szent Zsigmond karjának egy apró darabja egy kisebb csonttal, valamint a burgund szent király egyik fiának koponyaereklyéje rejtőzött (*unum aliud os parvum partis brachii Sancti Sigismondi, et quandam partem ossis de capitibus cuiuslibet dictorum sanctorum filiorum suorum*).³⁷ Az említett ereklyéket az uralkodó Magyarországra szállíttatta.

A kultusz terjedése és az új kegyhelyek Magyarországon

Zsigmond konstanzi tartózkodása további lehetőséget teremtett arra, hogy hatalmát reprezentálhassa és kegyességét gyakorolja. A zsinat ideje alatt az uralkodónak a város Ágoston-rendi szerzetesei nyújtottak szállást, ezért hálából a rend Szentháromság-templomának falára Caspar Sünderrel, Johann Ledeshoserrel, és Heinrich Grübelrel megfesttette Szent László és Szent Zsigmond portréját. A burgund szent király profiljába pedig saját kriptoportréját rejtette el.³⁸ Szent Zsigmond alakja ettől kezdve az udvar falképprogramjának tárgyává vált. Kedveltségét kétségtől jól mutatja, hogy alakját a magyar szent királyok közt is megjelenítették, ezáltal felruházva a burgund szent királyt a *patronus regni* attribútumával.³⁹

Miután az uralkodó 1419-ben visszatért az országba, figyelmét leginkább a cseh husziták ellen vívott hadjárata kötötte le. Csakhogy éppen ez teremtette meg a lehetőséget arra, hogy Szent Zsigmond kultuszát az országban még inkább elterjessze. Habár a források igen szűkszavúak, gyanítható, hogy Zsigmond feltétlen híve, Albeni Henrik kolozsmonostori apát (1407–1421)⁴⁰ ekkor kaphatott egy darabot Szent Zsigmond csontjaiból, melyet az Antal apát által 1427-ben készített inventárium is feljegyzett.⁴¹ Ugyanebben az időben Zsigmond a Buda mellett Váradon is megkísérelte elterjeszteni Szent Zsigmond kultuszát.⁴²

Husz János (†1415) és Prágai Jeromos (†1416) konstanzi máglyahalálát követően IV. Vencel cseh királynak (1378–1419) egy rövid ideig még sikerült megőriznie a békét, azonban nem sokkal később, 1419. augusztus 16-án ő is elhunyt. A király halálhírétől megrendült csehek között forrongás tört ki. A prágaiak huszita érzelmű többségét az elmúlt fél év során sértette Vencel király „pálfordulása”, aki minden erejével igyekezett az új hitelveket visszaszorítani, részint pedig a katolikus papok viselkedése az 1419 februárjában visszakapott egyházaik körül,

³⁷ Copiae Henrici de Macognino 1634. f. 37r.

³⁸ Altgraf zu Salm 1959. 46–64.

³⁹ Năstăsoiu 2016. 587–617.

⁴⁰ Eubel I. 431.; Cameralia I. 52., 188.; Engel 1996. I. 73.

⁴¹ MNL OL DL 36 403.

⁴² Lásd: alább.

akik elkezdtek újra felszentelni a templomokat, oltárokat, falképeket, edényeket, valamint igyekeztek a huszitákat kizárni a misékről, illetve a szentségek kiszolgáltatásából.⁴³ Augusztus 17-én a huszita érzelmű tömeg a templomok körül zsúfolódott össze, ahol összezúzták az orgonákat és a képeket, különösen azokban a templomokban, ahol nem engedélyezték a kelyhes úrvacsorát. A szerzeteseket és plébánosokat, akik mindennapi feladataikat végezték, foglyul ejtették, néhányukat pedig úgy megverték, hogy a hír hallatán sokan elrejtőztek félelmükben.⁴⁴ Emiatt a prágai érsek elrendelte az ereklyék összeírását, és biztonságba helyezését.

A bencés Emmaus-kolostorban (*Emauzský klášter*),⁴⁵ valamint a Szent Vitus-székesegyházban őrzött ereklyéket, egyházi kellékeket, valamint utóbbi könyvtárát Karlsteinbe, illetve az ojvini kolostorba szállították. Karlsteinbe olyan relikviák kerültek, mint a birodalmi ereklyék, a Szent Katalin kristály monstranciája, Szent Vencel kardja, különböző táblaképek, Szent Viktor, Szent Vitus, Szent Adalbert, Szent Bertalan, Szent Krizogon fejereklyéje, Szent Vencel lándzsája és Szent Móric kardja.⁴⁶ Míg az ojvini kolostorba Szent Lukács, Szent Márk, Szent Orbán pápa, Szent Richárd hitvalló angol király, és Szent Zsigmond burgund király fejereklyéje⁴⁷ (*Caput conthoralis s. Sigismundi carens mandibula*) került.⁴⁸ Később ezek egy részét visszaszállították Prágába, a fejereklyéket pedig Karlsteinbe vitték. Veit Arnpeck bajor krónikás elbeszélése szerint azon ereklyéket, melyeket Károly korábban Agaune-ből a prágai várba szállíttatott, 1424-ben Zsigmond a cseh husziták fenyegetései miatt Váradon helyezte biztonságba, ahová később ő maga is temetkezett.⁴⁹

Noha Szent Zsigmond relikviái kétségtelenül Váradra kerültek, a krónikás által említett időpont minden bizonnyal téves, hiszen 1424-ben Zsigmond nem járt Csehországban.⁵⁰ Az uralkodó gyaníthatóan 1421 és 1422 között szerezhette meg Prágából dinasztikus szentjének ereklyéit, s vélhetően 1422. június 4-én szállít-

43 Palacký 1873. 86.; Palacký 1984. 186.; Seibt 1965. 25.; Seibt 1987. 57–98.; Šmahel 2002. 37–41.

44 Höfler I. 158–162.

45 A birodalmi kincsek egy részét itt őriztette IV. Károly. Többek között olyan ereklyék voltak itt, mint Szent Longinus lándzsája.

46 Podlaha – Šittler 1903. LXVIII.

47 Szinte megmagyarázhatatlan okból Szent Zsigmond fejereklyéjét úgy jegyezték fel, mintha feleségének a koponyarelikviája lett volna, azonban Szent Zsigmond családtagjainak ereklyéit nem a Szent Vitus-katedrálisban őrizték.

48 Podlaha – Šittler 1903. LXVIII.

49 „Corpus vero S. Sigismundi ad castrum Pragensem cum matre et filia in Bohemiam ad castrum Pragensem est allatum per Carolum IV. Romanorum imperatorem et regem Boheme ex Agauno anno domini 1364. Postea anno Christi 1424 Sigismundus Romanus rex et Hungariae filius eius [sc. Caroli] ob Hussitarum metum in Hungariam in civitatem Varadiensem deferri fecit, ubi ipse Imperator postea sepultus est.” – Leidinger 1915. 200.

50 Engel – C. Tóth 2005. 115–117.

hatta azokat Váradra.⁵¹ Gyanítható, hogy az általunk ismert váradi Szent Zsigmond-oltárt az uralkodó az ereklyék *translatió*jának tiszteletére alapította. Különösen érdekes adalék, hogy a király ez idő tájt erősítette meg ismét azon szándékát, hogy halála esetén Szent László sírja mellett jelöli meg végső nyughelyét. Az uralkodó célja ezzel minden bizonnyal az lehetett, hogy Szent László és Szent Zsigmond kultuszát leendő nyughelyén kapcsolja össze.

1711-ben Pray György Szent László váradi ereklyéiről megjegyezte, ha előke-rülnének, vigyázni kellene, nehogy összekeveredjenek Szent Zsigmond Váradra hozott ereklyéivel, melyekről Arnpekhius is említést tett.⁵² Pray feltételezte, hogy a burgund szent király ereklyéi Váradon maradtak, azonban sokkal valószínűbb, hogy a források azért hallgatnak róluk, mert ezeket később visszaszállították Csehországba, hiszen 1476-ban Plzeňben, 1503-ban pedig Prágában láthatjuk viszont azokat.⁵³ Majd ezt követően Lengyelországba kerültek, ahol III. Zsigmond lengyel király (1587–1632) tiszteletükre templomot alapított.⁵⁴

A pálos rendi Szent Zsigmond-kolostor alapítása

Noha 1414-ben Zsigmond agaune-i látogatása során Jean Sostion apátnak arról számolt be, hogy korábban a váci egyházmegye területén a Maros és Verőce közt elterülő sziget-szigetén egy elhagyatott helyen kolostort alapított, amelybe pálos szerzeteseket telepített, a korabeli források nem adnak számot újabb egyházalapításról, amelyet Szent Zsigmond titulusára szenteltek volna. Mindazonáltal olybá tűnik, hogy az említett egyház alapítása egy hosszabb reorganizációs folyamat egyik fontos eleme lehetett. 1323-tól Visegrád királyi székhely lett. Így ettől kezdve Esztergom, Fehérvár, Buda és Óbuda mellett a királyság úgynevezett *medium regni* rezidenciális hálózatának részévé vált. Csakhogy 1405 után az udvar Budára költözésével a visegrádi régió veszített jelentőségéből, és hanyatlani kezdett.⁵⁵ Ezért Zsigmond úgy döntött, hogy az egyházi élet revitalizálásával kísérli meg a terület felvirágoztatását.

1421-ben első lépésként elhatározta, hogy obszerváns ferenceseket telepít Visegrádra. Az 1330-as évektől Boszniában működő ferencesek a század közepétől tűntek fel az ország déli területein. Az első kolostort még Diakóváron alapították

⁵¹ Engel – C. Tóth 2005. 111.

⁵² „Si aliquando has, propitio Deo, reperiri contingeret, diligenter esset cavendum, ne cum reliquis S. Sigismundi regis et martyris confundantur; de quibus Arnpekhius in Chron. Bajoar. Lib. IV cap. 7.” – Pray 1784. 116.

⁵³ Podlaha – Šittler 1903. LXXII, CII.

⁵⁴ Putanicz 1711. 35., 66., 73–74., 79–80.

⁵⁵ Kiss 2013. 152.

1350 körül, ám a század végére a következő négy évtizedben tíznel is több kolostorba költözhettek be: Alsán, Cseri, Ermény, Haram, Karánsebes, Keve, Kövesd, Orsova, Hátszeg, Jenő és Szalárd. E sorozat utolsó tagja a Maróti János macsói bán által 1405-ben alapított atyai kolostor volt,⁵⁶ amely kulcsszerepet játszott az obszerváns vikária provinciává válásának előkészítésében. Az alapítások túlnyomó részt a bosnyák, valamint a bolgár területeken történtek az ország déli területen élő ortodox és heterodox népesség körében, ahol a török veszélynek kitett Balkánon működő ferences missziók támogatását szolgálták, rendszerint anélkül, hogy az alapítók és a szerzetesek közt bármilyen spirituális kapcsolat létezett volna.⁵⁷ Az 1390-es években már a három új kolostor közül kettő az ország belső területein létesült (Jenő, Szalárd). A döntő változást a konstanzi zsinat hozta, ahol az obszerváns testvérek elérték, hogy a rend keretein belül bizonyos fokú önállóságot kapjanak, és saját vikáriusuk legyen. E körülmény láthatóan a magyar főurak körében sem maradt visszhang nélkül, ezért az új ferences mozgalomban partnerre lelő bárók 1410-től sorra alapították meg a maguk ferences kolostorait; 1415. január 12-én alapította Kórógyi Fülöp királynéi tárnokmester a perecskei kolostort,⁵⁸ 1418. május 27-én nyújtotta be folyamodványát Ozorai Pipo temesi ispán, aki a Szentatya hozzájárulását kérte, hogy az ozorai Szent Margit-plébánia határain belül kolostort létesíthessen a ferences testvérek számára.⁵⁹ Maróti János macsói bán a török fogságból való megszabadulását követően,⁶⁰ 1420-ban alapította Gyulán a Szűz Mária titulusára szentelt obszerváns ferences kolostort, majd 1422-ben alapította a Jakcs család a kusalyi, a Szentháromság tiszteletére szentelt ferences kolostorukat.

Ugyanebben az időben az uralkodó is hozzájárult a rend megtelepedéséhez. Habár formálisan 1425-ben, valójában vélhetően korábban, 1421 körül alapította a visegrádi Szent György-kolostort.⁶¹ Az alapítólevél szerint Zsigmond templommal, kolostorral, temetővel, valamint harangtoronnyal rendelkező rendházat építtetett Szűz Mária tiszteletére, amelyet a boszniai ferences vikária alá rendelt. A következő években az uralkodó a testvéreknek adományozta a kolostor szomszédságában található Szent György-kápolnát, ám rendkívül rossz állapota miatt 1424. június 27-én búcsúengedélyt kért V. Márton pápától, hogy a zarándokok kegyes adományaiból támogathassa a kápolna renovációs munkálatait.⁶² Ugyan-

⁵⁶ Romhányi 2008a. 5.

⁵⁷ Romhányi 2014. 213–214.; Kertész 2015. 17.

⁵⁸ MHS 1892. 99–100.

⁵⁹ Fedeles – Prajda 2014. 359–362.

⁶⁰ Csukovits 2005. 81–82.; Kranzieritz 2012. 949–958.

⁶¹ Romhányi 2008a. 109.

⁶² „Cone, de indulg. capellam S. Georgii Visegrad., Strig. d., visitaturis. Sigismundus rex prope dictam capellam unum domum fratribus o. Min. de observ. construxit et etiam capellam in eccl.

akkor a szerzetesek számára elrendelte, hogy az első magyar királyok által meghatározott miserendet tartsák.⁶³

1431 elején az uralkodó császárrá koronázása alkalmából kíséretével Rómába indult, azonban 1432. július 12-én a sienai bevonulását követően úgy döntött, hogy egy teljes éven át élvezi a város vendégszeretétét.⁶⁴ Sienai tartózkodása során ismerkedett meg tolomei Szent Bernát rendjével, az úgynevezett olivetánus szerzetesekkel, akiknek szigorú regulája, és istenszeretete megérintette a magyar királyt. A *Historia Olivetanae* elbeszélése szerint Zsigmond császárrá koronázására tartva felkereste a rend monostorait. Ellátogatott a Monte Oliveto Maggiore kolostorba is, és amellett, hogy megerősítette kiváltságait, gazdag adományokkal is ellátta a rendházat.⁶⁵ Koronázását követően, 1433. augusztus 28-án jelenlétével Monte Morcino kolostorát is megtisztelte személyével, ahol egy teljes napot töltött.⁶⁶ Minden bizonnyal a Monte Oliveto Maggioreban tett látogatása készítette arra, hogy a korábbi elképzelésekhez képest teljesen új megoldással alapítsa újra a rendezetlen sorsú dömösi Szent Margit-társaskáptalant.⁶⁷ Ezért 1433. június 21-én *supplicatiót* nyújtott be IV. Jenő pápának (1431–1447), melyben kérvényezte, hogy Dömös Szent Margit egyházába olivetánus szerzeteseket telepíthessen.⁶⁸ Csakhogy Zsigmond vállalkozására a Szentatya azzal a feltétellel adott engedélyt, ha ezt még Sennberg Seifried prépost életében megteszi, és őt lemondásra bírja.⁶⁹ Így az uralkodó lemondatta a nevezett prépostot, és 1435-ben a szentéletű Bernardo da Vercelli olivetánus testvért nevezte ki a kolostor előljárójává.⁷⁰

Ugyanebben az időben Zsigmond a Duna túloldalán a Maros és Vác között található kolostorokat is revitalizálni kívánta. A források alapján olybá tűnik, hogy a terület több szempontból is különös jelentőséggel bírt számára. A 14. században Damásd és Hévkút királyi vadászhelyekké váltak. Damásd kapcsán ismert, hogy a néhai vár mellett, az Ipoly partján I. Károly (1310–1342) emelt vadászházat, amelyet több alkalommal is felkeresett. Minden bizonnyal fia, I. (Nagy) Lajos király

---

erigi facere vult.” – Lukcsics I. 744. sz.

⁶³ „licentiam edificandi unum domum prope capellam s. c. S. Georgii opidi Vicegrad., Strig. d., pro usu et habitatione fratrum o. Min. de observ. vicarie Bosne et ut capella, in qua etiam priores reges Hungarie divina officia celebrari faciebant, in ecclesiam erigatur.” – Lukcsics I. 818. sz.

⁶⁴ E. Kovács 2013. 363–364.

⁶⁵ *Historia Olivetanae* 42.

⁶⁶ Pellini 1664. 358.

⁶⁷ Laszlovszky 2010. 222.

⁶⁸ „Item pro facultate ut monachos ordinis S. Benedicti de collegio Monteoliveti ad ecclesiam B. Margaretæ V. villæ Demesiensis Cisdanubium habitæ transferre valeat, amoto prius praeposito dictæ ecclesiæ.” – Lukcsics II, 261. sz.; MREV II. 92.

⁶⁹ Fraknói 1895. 165.

⁷⁰ *Historia Olivetanae*. 42.; Fraknói 1895. 165.; B. Bernardo Tolomei 231.

(1342–1382) számára is kedvelt helynek számított, hiszen 1345 és 1376 között több oklevelet is itt keltezett. Ám 1361-re a források már várként említik,

amely egyfajta jelentősebb kiépítésre utal.⁷¹ Erős a gyanú, hogy ezen építkezéseket követően Damásd elvesztette a királyi szálláshely funkcióját, így szerepét a Maros mellett található Hévkút vette át.

A terület kedveltségét talán ennél is jobban előtérbe állítja, hogy Lajos a *Via Publica Waciensis*⁷² mentén, a Börzsöny erdeiben is folytatta a pálos kolostorhálozat kiépítését, s ennek fényében alapította 1352-ben a nosztrai Szűz Mária-kolostort, majd filiáját (1381 előtt), a toronyaljai Szent Mihály-kolostort.⁷³ A pálos hagyomány szerint Lukács nosztrai perjel, a király tanácsadója az 1372 és 1381 között zajló velencei háború során⁷⁴ megjósolta a királynak, hogy hatalmas győzelmet arat majd, ezért Lajos ígéretet tett arra, hogyha megszerzi remete Szent Pál testét, akkor a nosztrai egyháznak ajándékozza azt. Ennek emlékére a perjel egy fát ültetett a kolostor elé. Noha Lajos győzedelmeskedett Velence felett, és még a szent testét is megszerezte, a becses relikviát Nosztra helyett a budaszentlőrinci kolostorba került.⁷⁵

A régió a Zsigmond-korban továbbra is a figyelem középpontjában maradt. Lajoshoz hasonlóan a luxemburgi uralkodó is gyakran választotta vadászatai helyszínéül a hévkúti kastélyt, amelyet rendszerint a marosi vagy a bogdányi révet használva közelített meg. Csakhogy ez utóbbi korántsem volt úgymond *közvetlen járat*. Az utazóknak elsőként a szentendrei Duna-ágon kellett átkelni, majd a Szentendrei-szigetre érkezve Kisoroszfalván áthaladva jutottak az *insula* túloldalán található révhez, amelynek szomszédságában egy leromlott állapotú ódon plébániatemplom állt. Vác irányába a dombokon túltekintve a néhai római kikötő, valamint legióstábor romjai tűntek fel.⁷⁶ Az utazók a Dunán átkelve ismét egy szigetre, Verőcére érkeztek, amely a váci püspök birtoka volt.⁷⁷ E területet keskeny patakok, a Királykútja, valamint a Monyaros (*fluvium Kiralykutya*, *fluvium Monyaros*) metszették apróbb szigetekre.⁷⁸ Kálváriáján egy 13. században épült plébániatemplom magasodott, amelynek titulusa már I. Károly uralkodása idejében feledésbe merült. A *Via Publica Waciensis*⁷⁹ mentén Vác felé szőlőültetvények,

⁷¹ Buzás 2015. 705–723.

⁷² MNL OL E 156. Fasc. 062. No. 033.

⁷³ Romhányi 2008a. 100.; Romhányi 2015. 775–760.

⁷⁴ Kristó 1988. 126–161.

⁷⁵ Vitae Fratrum Cap. 35. A témáról újabban: Pető 2015. 243–262.

⁷⁶ Visy 2000. 51.

⁷⁷ Ortvay 1891. 101–107.

⁷⁸ MNL OL DL 86 677.

⁷⁹ MNL OL E 156. Fasc. 062. No. 033.

míg Esztergom irányába tölgyesek határolták. A völgyön át északra helyezkedett el Nosztra és Toronyalja kolostora, illetőleg a hévkúti vadászház.⁸⁰

Zsigmond okleveleiből ismert, hogy az uralkodó gyakori vendége volt a szálláshelynek, 1412-ben II. Ulászló lengyel királlyal (1386–1434) ugyancsak vadászat alkalmából kereste fel a Maros melletti villát.⁸¹ Majd július 16-án innen kiindulva együtt látogatták meg a szomszédos toronyaljai Szent Mihály-, július 21-én⁸² pedig a nosztrai Szűz Mária-kolostort.⁸³ A konstanzi zsinatot követően a budai, valamint a pilisi pálos rendházak szerepét tovább erősítette, hogy az 1419. június 10-én elhunyt Johannes Dominici pápai legátust a budaszentlőrinci kolostorba temették. Sírjánál számos csoda történt, ami miatt zarándokok sokasága kereste fel a kolostort.⁸⁴ E tekintetben a rend központjának számító kolostor már két szent testét is magáénak mondhatta. Erős a gyanú, hogy Zsigmond emiatt is döntött úgy, hogy saját dinasztikus szentjének relikviájával próbálja meg a Börzsönyben található két kolostor zarándokforgalmát fellendíteni egy új intézmény bekapcsolásával.

1433. július 21-én benyújtott *supplicatió*jában, amelyben az olivetánus testvérek dömösi prépostságba történő beiktatását kérvényezte, a pápától arra is engedélyt kért, hogy a váci egyházmegye területén egy újonnan létesítendő pálos kolostor alapítását olyan javadalmakkal támogathassa, amelyekből a váci püspöknek tizedjövedelem járna, cserébe az uralkodó méltó javakkal kárpótolja majd az egyházfőt.⁸⁵ E kéréssel azért fordult a Szentatyához, mert a váci püspöki szék ek-

⁸⁰ A téma szempontjából különösen érdekes adalék, hogy az agaune-i oklevél Verőcén valamilyen rezidenciát említ, amely a váci püspök tulajdona volt. (*villam dicti Voachiensis episcopi Voarenzae*) Copiae Henrici de Macognino 1634. f. 37r. Elképzelhető, hogy ez az épület azonosnak tekinthető a Migazzi-kastély helyén álló korábbi épülettel. A palota pincéjében az újonnan kiépített kazán mellett fellelhetők a korábbi épület alapfalai, amelyek a jelenlegi épület teljes hosszán végighúzódnak. A beszámolók szerint a virágoskert alatt az épület félkörívben folytatódik. Azonban ennek nyomai már nem látszódnak. A 19. században a Walkmühl (2) (Kismaros, Hegyalja u.) felett még ismert volt egy egy úgynevezett „burg” jelzővel leírt rom is, amely a Migazzi-kastélyhoz tartozott.

⁸¹ „Abinde per regem utrumque per Marussam in Varprim venationum locum itum est et aliquot illic dies resumendi virium respectu absumpti.” – Dlugoss 1997. 206.

⁸² C. Tóth 2014. 347.

⁸³ „Feria quinta in die beate Maria Magdalene reges una simul ex Vaprom egressi in monasterium, quod apellamus Nostra, fratrum heremitarum primi heremite situm in solitudine perveniunt et sermonibus multifariis atque amplexibus in magna caritate atque dulcedine celebratis valedictione alter in alterutrum impensa discessionem faciunt.” – Dlugoss 1997. 207.

⁸⁴ „Peregens igitur Ionnes Dominici in civitatem Ungarie Budam, inrimatus graviter, spiritum suum Domino commendans, ad coelos migravit: sepultus in monasterio Fratrum S. Pauli primi Eremitae, cum honore decenti ubi dicitur miraculis clarere.” – ASU I. 326.

⁸⁵ „Supplicat Sigismundus rex pro facultate monasterium fratribus heremitis ordinis S. Pauli primi heremite in terra ecclesiae Waciensis fundandi, ad quod sustentandum certas vineas ac alia beneficia, de quibus episcopus Waciensis decimas assolet accipere, intendit dotare, huiusmodi

kor betöltetlen volt, az egyházmegyét János bíboros, olmützi püspök⁸⁶ valamint Gatalóci Mátyás pécsi prépost kormányozták.⁸⁷ Ugyanezen a napon Zsigmond egy másik folyamodványt is benyújtott, amelyben előadta, hogy a váci egyház területén – amelynek tizedéről korábban említést tett, mint az a fenti beadványból ismert – a pálos testvérek számára kolostort (*monasterium coenobiale*) kíván alapítani Szent Zsigmond tiszteletére, amelyet oly bőséges adományokkal látna el, amiből a szomszédos toronyaljai testvérek (*prope Toron*) is részesülnének. Ezzel egyetemben az uralkodó az újonnan létesített kolostort a toronyaljai pálos testvérek filiájává tette,⁸⁸ s vélhetően ígéretéhez híven itt kívánta elhelyezni a burgund szent király relikviáit.

Problémák a kolostor lokalizációját illetően – Az egyház utóélete.

Az alapítás tényét közlő *supplicatió*t követően a források alapvetően hallgatnak a kolostorról, és annak hollétéről. Erős a gyanú, hogy az egyház Zsigmond halálát követően (1437) hasonló sorsa jutott, mint a visegrádi és a dömösi alapítása. A visegrádi obszerváns kolostorról kevés információnk van. A 15. század közepén bekövetkezett hanyatlást követően Mátyás király (1458–1490) kezdte újjáépíteni, de a munkálatok csak 1513-ban fejeződtek be, azonban 1544-re a török hódítások miatt az egyház végleg elnéptelenedett.⁸⁹ A dömösi olivetánusok valamely oknál fogva 1447-ben lemondtak a kolostorukról. Ennek következtében IV. Jenő, majd V. Miklós pápa megkísérelte pálos perjelséggé alakítását. E törekvésüket viszont Hunyadi János és az országnagyok vétózták meg, akik 1451. március 27-én a királyi kegyúri jogra hivatkozva támadták meg Bálint perjel kinevezését, emellett kérték a Szentatyát, hogy érvénytelenítse az átszervezést, és a Zsigmond által a budai várban alapított kápolnával egyesítve hozzon létre egy új prépostságot. Ám végül ez sem jelentett végleges megoldást, ezért 1501-ben Dömöst a nyitrai püspökséggel

---

autem diminutos proventus Waciensis episcopi praevenit aliis cum bonis condignis.” – Lukcsics II. 261. sz.

⁸⁶ MNL OL DL 12 298.

⁸⁷ Fedeles 2018. 96.

⁸⁸ „Supplicat Sigismundus imperator pro licentia fundandi quoddam monasterium coenobiale fratribus heremitis ordinis S. Pauli primi heremitae in loco et terra ecclesiae Waciensis, ubi ecclesia S. Sigismundi sit constructa. Item pro facultate annectandi certis vineas ad monasterium in territorio episcopali, quarum decimae ab episcopo praefatae ecclesiae Waciensis recepiuntur, facta prius dictae ecclesiae recompensatione. Praedictum monasterium bene dotation erit, ut etiam ex hoc fratribus alterius monasterii eidem loco propinqui Toron nominati satis possit subveniri.” – AAV Reg. Suppl. Vol. 287 fol. 194rv.; reg. Lukcsics II. 265. sz.

⁸⁹ Kiss – Laszlovszky 2013. 36–52.

egyesítették.⁹⁰ Ugyanekkor Hunyadi János az elnéptelenedett Szent Zsigmond-kolostor helyzetét is rendezni kívánta, ezért a Szentatyához folyamodott kérésével, amelynek pontos tartalma azonban nem áll rendelkezésünkre. Azonban annyi ismert, hogy V. Miklós pápa János kormányzó (*Johannis de Hwnyat regni Ungariae gubernatoris*) kérésének helyt adva utasította a shkodrai püspököt (*episcopo Scutariensi*),⁹¹ a telki Szent István királyról elnevezett bencés apátság (*S. Stephani de Regis de Thellry*) apátját, valamint az óbudai Szent Péter-társaskáptalan (*praepositio ecclesia S. Petri Veterisbudensis*) prépostját, hogy a Szent Zsigmond királyról és mártírról (*ecclesiam S. Sigismundi regis et mart.*) elnevezett egyházba iktassák be Tamás, karmelita szerzetest (*d. Thomas, patr. ordinis B. Mariae de Montacarmeli*), amely a váci püspökség területe feletti birtokon, (*supra possessionem episcopalem Waciensem sitam*) Verőcén található (*Werewcze*). Az idézett regeszta az egyetlen adatunk, amely a kolostor helyét jelöli.⁹²

Csupán egy elszigetelt forrás számol be arról, hogy a török hódítás korában a váci püspökségnek Verőce határában volt egy Szent Zsigmondról elnevezett malma is,⁹³ amely valójában Maroshoz tartozott.⁹⁴ Ezt a két kerékre járó malmot – mely az oszmán hódítást megelőzően a váci püspök tulajdona volt – 1581-ben a marosi Szobonya Mihály birtokolta, aki a töröktől vásárolta 300 forintért.⁹⁵ E két adatra hivatkozva a *Magyarország Régészeti Topográfiája IX.* (Továbbiakban: MRT IX) című munkában azt olvashatjuk, hogy a nevezett malom azonosnak tekinthető az I. és II. katonai felmérésen a Gimpli-patak⁹⁶ dunai torkolattól megközelítőleg 500 méterre ábrázolt malmával.⁹⁷ Ebből kiindulva a szerzők konzekvensen próbálták igazolni, hogy a verőcei plébániatemplom is azonosnak tekinthető Zsigmond alapításával, amelyet szerintük alátámasztani látszik az a tény is, hogy Pázmány Péter érsek (1616–1637) esztergomi egyházmegyei sematizmusa a kápolnát az érsek közvetlen

⁹⁰ Kiss 2013. 96.

⁹¹ A tisztséget 1451. január 9-től 1459-ig Emanueli de Kandja töltötte be. Eubel I. 45.

⁹² A teljesség igényével: „Nicolaus papa V. episcopo Scutariensi et abbati monasterii S. Stephani de Regis de Thellry ac paeposito ecclesiae S. Petri Veterisbudensis, Vespremiensis d. mandat ut ecclesiam S. Sigismundi regis et mart. supra possessionem episcopalem Waciensem sitam, Werewcze nuncupatamatribus ordinis B. Mariae Montecarmeli tradant et eidem ecclesiae Thomam, fratrem dicti ordinis praeficiant. Dictus Thomas eandem ecclesiam autoritate gubernationis iam assecutus est” – Lukcsics II. 1290. sz.

⁹³ Tari 2000. 103.

⁹⁴ MNL OL E 156. Fasc. 062. No. 033.

⁹⁵ Szarka 2008. 200., különösen 265.

⁹⁶ Napjainkban Morgó-patak. A nevezett térképen valójában két malom is jelölve lett. Bár Maros és Verőce határán fekszenek, megjelölés hiányában minden kétséget kizáróan nem állítható, hogy ezek lehettek a kolostor malmái.

⁹⁷ MRT IX. 249. Valójában a katonai felméréseken egymás mellett két malom látható, és csak az van feltüntetve, hogy Walkmühl. Ezek a mai Kismaros Hegyalja u. magasságában léteztek egészen a 19. század közepéig.

joghatósága alá tartozóként említette.⁹⁸ Ebből kifolyólag a szerzők azt a konzekven-
ciát vonták le, hogy a mai Szent András-templom a korábbi középkori alapokon
nyugvó egyházra épült fel, amely nem lehetett más, mint a Szent Zsigmond-kolos-
tor temploma. Ám ezen állításnak ellentmond az, hogy Verőce a nevezett időszak-
ban mezőváros (*oppidum*) volt. A pálos kolostorok pedig sosem létesültek város
centrumában, rendszerint attól távol helyezkedtek el.⁹⁹ Ugyanakkor a fennmaradt
források, amelyek Verőcét említik nem számolnak be kolostorról.

E tekintetben kiemelt fontossággal bír három oklevél is, amelyekben, ha a
Szent Zsigmond-kolostor valóban Verőcén állt volna, bizonyára említésre került
volna. Az első dokumentum I. Ulászló magyar király (1440–1444) kancellária-
ja által 1444. november 19-én kiállított idézőlevél, amely beszámol arról, hogy
október 21-én Rozgonyi György országbíró és familiárisai éppen a nagyhatvani
vásárról tartottak hazafelé, amikor Verőce határában (*publica via iuxta oppidum
werewcze*) Lévai Cseh Péter fia, László fegyvereseivel megtámadta, és elhurcol-
ta őket.¹⁰⁰ A villongások minden bizonnyal gyakoriak lehettek. 1458. szeptember
6-án ugyancsak Lévai Cseh László kapcsán olvashatjuk, hogy a közeli jenői
possessiön elkövetett hatalmaskodásai miatt 450 forint kártérítést fizetett Szilasi
Vince váci püspöknek.¹⁰¹ Vince püspöknek a területén fosztogató Lévai Csehek
mellett Szadai Sebalddal is meggyűlt a gondja, aki 1461-ben pusztította az egyház
birtokait. Egy alkalommal több kúriát, szántót, két templomot, amelynek közepén
kiemelkedő torony volt, és *Iwach* posessiön egy elhagyatott templomot is felége-
tett, majd Verőce ellen vonult, amelynek lakosságát elhurcolta.¹⁰² 1511-ben pedig
ismét csapás sújtotta a várost, hiszen a Vácra támadó visegrádiak megverték a
püspök verőcei jobbágysait, és elhurcolták őket.¹⁰³ Tehát jelen források alapján nem
igazolható, hogy a Szent Zsigmond-kolostor Verőcén létesült volna. Pusztán csak
annyi bizonyos, hogy annak egy tartozéka, nevezetesen a róla elnevezett malom,
az *oppidum* határában lehettek.

Az egyház lokalizációját illetően külön figyelmet érdemel további két helyszín,
amelyen a kolostor maradványai fellelhetőnek bizonyulnak. Tóth Péter kutatásai,
illetőleg az agaune-i oklevél nyomán Laszlovszky József leginkább a Szentend-
rei-sziget Kisoroszi településén, az úgynevezett Gazi-réteken feltételezi a Szent
Zsigmond romjait.¹⁰⁴ A visegrádi rezidencia szempontjából Kisoroszi a 14. század
első felében kezdett lényegessé válni, hiszen I. Károly ekkor szerezte meg a terüle-

98 Péterffy 1742. 269.

99 Romhányi 2010. 15–42.

100 MNL OL DL 13 817; 13 811.

101 MNL OL DL 59 475. Külön figyelmet érdemel: MNL OL DL 39 818; Lukcsics II. 1129. sz.

102 MNL OL DL 15 531.

103 MRT IX. 249.

104 Tóth 2005. 367–383.; Laszlovszky 2018. 10.

tet a veszprémi püspöktől, amely ezáltal királyi birtokká, vagyis a visegrádi uradalom részévé vált.¹⁰⁵ A Zsigmond-korban jelentős dunai átkelőhelyek csomópontja volt,¹⁰⁶ ahol két kisebb plébániatemplom is állt, amelyeket ehelyütt egyelőre: 1.) Kisoroszi-Kápolnaként, valamint 2.) a néhai rév mellett található Pusztatemplomként említett eddig feltáratlan objektumként azonosíthatunk.¹⁰⁷

Az eddigi ásatások és terepbejárások tapasztalatai valamiféle római kori lelőhelyre utalnak, ám figyelemreméltó mennyiségben kerültek elő középkori leletek is: többek között Árpád- és Zsigmond-kori pénzérmék, továbbá zománcozott kályhaszemek, amelyek szintén egy korabeli jelentősebb építményre utalnak.¹⁰⁸ A Pusztatemplom földrajzi elhelyezkedését tekintve alighanem szembetűnő a hasonlóság az agaune-i oklevében foglaltakkal: *a Maros és Verőce közt elterülő sziget-szigetén található*. A feltételezések szerint a terület a Zsigmond-korban egy különálló szigetet alkotott. Laszlovszky József hipotézise szerint felettébb valószínű, hogy a templom pusztulását a 15. század dunai áradásai okozták,¹⁰⁹ amelyek az egyház elhagyására készíthették a jámbor szerzeteseket. A szintézissel kapcsolatban azonban a következő kérdések további polémiára adnak okot: 1) az agaune-i oklevél és a *supplicatio*ok egyértelműen állítják, hogy a Szent Zsigmond-kolostor a váci püspökség területén létesült. Kisoroszi, vagyis a középkori Kisoroszfalva nem a váci, hanem a veszprémi püspökség joghatósága alá tartozott. 2) A szóban forgó terület nem püspöki, hanem királyi birtok volt.¹¹⁰ 3) A sziget-szigetével való azonosítás ugyancsak problémásnak mondható, hiszen a Pusztatemplom nem a Szentendrei-sziget csúcsán, hanem a sziget északi peremén található. Különálló szigetet pedig a mai csúcs alkotott, amelyet *prata insulának* is neveztek.¹¹¹

A második lehetséges helyszín a mai Nagymaros és Kóspallag között elterülő erdőség. Egészen pontosan a hévkúti vadászkastély (*Hekwterdeye*)¹¹² – amelyet az agaune-i oklevélből *villa Marosként* ismerünk –, illetve a toronyaljai Szent Mihály-kolostor közti terület. A mai Kóspallagi út Törökmező környéke a 15. szá-

-----
¹⁰⁵ Az Árpád-korban Nagyfaluként ismert terület: „Magna Villa (1138) in Chelemba in Dimis in Insula in Magna Villa.” – MNL OL DF 238 281. Álmos herceg. 1108. körül a Szigeten levő Nagyfaluban a dömösi prépostságnak adott egy ekét, három háznépet szántó szolgálal. Györffy IV. 629.; MNL OL DL 1922.

¹⁰⁶ Windecke 2008. 154.

¹⁰⁷ A témáról újabban: Varga 2012. 145–174.

¹⁰⁸ MRT 7. 112.

¹⁰⁹ Kiss – Laszlovszky 2013. 36–65. Továbbá: Kiss 2017. 43–56.

¹¹⁰ MNL OL E 156. a. Fasc. 087. No. 069.

¹¹¹ *Mappa individualis insulanae cameralis* Kiss. Oroszi possessionis ad regio coronale Vissegradiense dominium spectantis. A Gazi-rétek 63-as parcellájában látható a „*locus templi*”-ként aposztrofált Pusztatemplom.

¹¹² Miklós 1985. 479.; MRT IX, 229.

zadban egyfajta közigazgatási határvonalként szolgált,¹¹³ amely Maros és Verőce oppidumokat választotta el egymástól. E határvonalat a Torony-patak szegélyezte.¹¹⁴ Forrásai és kisebb mellékágai, mint az Almás-patak különálló szigetekre, insulákra osztották a tájat.¹¹⁵ Ezen adottsága különösen alkalmassá tette a régiót arra, hogy birtokosai malmokat emeljenek, valamint halastavakat hozzanak létre. A hévkúti rezidenciával kapcsolatban már Dávid Zoltán is feltételezte, hogy valamilyen fürdőépület lehetett, amely a toronyaljai pálosokhoz tartozhatott. Jóllehet a királyi szálláshellyel kapcsolatban Miklós Zsuzsa korábban már közreadta az eddig feltárt eredményeket,¹¹⁶ érdemes egy kicsit jobban megvizsgálni az adott területet mint a kolostor egyik lehetséges helyszínét. A nevezett terület minden tekintetben megfelel az agaune-i oklevélben foglaltaknak: 1) Hévkút erdeje területileg a váci püspökség joghatósága alá tartozott; 2) A régiót a *villa Maros* és a váci püspök birtokai határolták;¹¹⁷ 3) Toronyalja közvetlen szomszédságában található; 4) a tájat a néhai Almás, valamint a Torony-patak találkozási formálta szigetté, közvetlen a hévkúti vadászkastély szomszédságában; és 5) a sziget-szigetén az 1700-as évek elején még állt egy malom ('*Mola*').

Szent Zsigmond malma (*molendinum Zenth Sigmond malma vocatum prope Verőce possivetur ad Maros*)¹¹⁸ kapcsán az MRT IX pusztán Szarka Gyula *A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526–1686* című munkáját használta, és konzekvensen vonatkoztatta a malom helyét egy, a már az I. katonai felmérésen (1763–1787) is látható, Kismaros táján fellelhető malomra (2). Azonban amikor Szent Zsigmond malma a forrásokban megjelenik, akkor Kismaros még nem létezett, Maros és Verőce határvonala pedig jócskán túlmutatott a mai közigazgatási határokon. A korábbi határvonal éppen az úgynevezett Dézsmaszőlők-nél, vagy másnéven a Kelemen-hegy és a Kispallagi út találkozásánál húzódott.¹¹⁹ A forrásokból az is ismert, hogy Szent Zsigmond-malma eredetileg Maroshoz tartozott. Így a következő megfontolásra érdemes adatokat szükséges számba venni. Tekintve, hogy a nevezett malom Maroshoz tartozott, elsősorban Maros és Verőce határán, előbbi felé keresendő. Hévkút erdeje mellett három malmot lokalizálhatunk. Az első a toronyaljai kolostor néhai malma, amely a monostor halastava mellett állt. A második malomról csupán egy forrástörredék maradt fenn. A 1776. február 25-én a koronauradalom és a vármegye közös bizottsága által készí-

-----
¹¹³ S16. 86. sz.

¹¹⁴ S11. 459. sz.

¹¹⁵ S11. 207. a. sz.

¹¹⁶ Miklós 1985. 479–498.

¹¹⁷ Részünkről szerencsésebb lenne a váci püspök kúriájáról beszélni. Azonban ezt az épületet a korabeli forrásokban nem sikerült azonosítani.

¹¹⁸ MNL OL E 156. 062.

¹¹⁹ Maksay 1990. 495.

tett *Conscriptio oppidi Nagy Maros et possessionum Zebegény et Kos Pallagh.* – *Conscriptio facultatum subditorum oppidi Nagy Maross* nevezetű dokumentumban tűnik fel, amely azt írja: „Van a Hévkút nevezetű helyen saját költségén épült malma, melynek évi hozadéka eddig nem volt több 15 frt-nál”.¹²⁰ A harmadik malom a Malom-völgyben, Hévkút szomszédságában tűnik fel, egy a kisebb patakok által létrehozott szigeten, egy meg nem jelölt rudera szomszédságában. Tekintve, hogy e malom helyét már a *Visegrad dominii* is jegyzi, „Hév kút rudera” mellett,¹²¹ nem tekinthető azonosnak az 1776-ban létesült malommal. Így erős a gyanú, hogy ez utóbbi kétkerekű malmot tarthatjuk Szent Zsigmond malmának.

Külön figyelmet érdemel egy elszigetelt adat, amely erős kapcsolatot mutat az 1433-ban a Szent Zsigmond-kolostornak adományozott javakkal. Ismert, hogy 1433-ban Zsigmond király oly birtokokat vont el a váci püspöktől, amelyből az egyházfőnek tized járt volna annak érdekében, hogy az alapítandó kolostorát ezzel támogathassa. Ennek fejében az uralkodó ígéretet tett a Szentatyának, hogy a váci püspököt méltóképpen kárpótolja majd. Ilyen birtokrész csupán egy forrásban kerül elő, ám az már nem a Szent Zsigmond-, hanem a toronyaljai Szent Mihály-kolostor vonatkozásában. A verőcei oldalon voltak egykor az úgynevezett Dézsmaszőlők, amelyek a váci püspökség tulajdonába tartoztak. E terület II. Ulászló (1490–1516) egy 1504. november 22-én keltezett oklevélében tűnik fel először a toronyaljai Szent Mihály-kolostorral kapcsolatban, amelyben az uralkodó – tévesen felcserélve Kisoroszfalvát Oroszival¹²² – felmentette az intézményt a Kelemenhegye promontoriumán (*dualibus possessionibus vinearum [...] in promontorio possessionis iuxta Kisoroszfalwa vocate Kelemenhegye*) lévő szőlőrészük után járó borkilenced megfizetése alól.¹²³

Korábban már Romhányi Beatrix is rámutatott, hogy ez az egyetlen adat áll rendelkezésre a toronyaljai pálosok szőlőbirtoklásáról, másrészt pedig a Szentendrei-szigeten fekvő Kisoroszi egyáltalán nem a szőlőhegyeiről ismert.¹²⁴ Valóban nem, hiszen a nevezett Kelemenhegye vagy másnéven Dézsmaszőlökként említett hegy a toronyaljai pálosok közvetlen szomszédságában fekszik.¹²⁵ Erős a gyanú, hogy Zsigmond e birtokot adhatta a Szent Zsigmond-egyháznak, azonban az a kolostor megszűnését követően a toronyaljai remetékhez kerülhetett. A rendelkezésre álló adatok leginkább e területen sejtetik a kolostort, de az egyház megszűnésének háttere közelebbről nem ismert. Felvetődik a kérdés, hogy a ko-

¹²⁰ MNL OL E 156. Fasc. 142. No. 13. 10.

¹²¹ S11. 207. sz.

¹²² Györffy IV. 282.

¹²³ MNL OL DL 21 370.

¹²⁴ Romhányi 2010. 114.

¹²⁵ S16. –326. (1). sz.; S11. 207. sz. Egészen pontosan a mai kismarosi Monostor utcától a Kóspallagi útig lokalizálható.

lostorról miért hallgatnak a források. A közvetett információkkal szolgáló diplomák tanúsága szerint egészen bizonyos, hogy az uralkodó elkötelezett volt a kolostoralapítás iránt – amelyet különösen jól mutat az, hogy a folyamodványt az országos kegyhelyek érdekében a Szentszékhöz benyújtott *supplicatiók* közt találjuk –, azonban műve félbemaradt, amelyet alátámasztani látszik Zsigmond rövidesen bekövetkezett halála is (1437).

Amennyiben a kolostor alapítása meg is történt, gyanítható, hogy az egyház működésképtelen volt, s ez okozhatta elnéptelenedését. Ugyanakkor a kolostornak szánt Szent Zsigmond ereklye, amely az uralkodó ígéretéhez híven az egyház gyarapodását szolgálta volna, sem került a pálos testvérekhez, hiszen az uralkodó halálát követően már Prágában a Szent Vitus-székesegyház kincstárában volt látható,¹²⁶ ahol jelenleg is megtekinthető.¹²⁷ Véleményem szerint a kolostor – amennyiben fel is épült és a szerzetesek beköltöztek – a Szent Zsigmond ereklye hiányában, illetőleg Nosztra, és Toronyalja árnyékában működésképtelennek bizonyulhatott. Legfőképpen ez okozhatta az egyház elnéptelenedését. Ugyanakkor szintén sokatmondó az az 1453-es adat, mely szerint apátjának éves jövedelme mindössze 2 márkára rúgott, amely ebben az időben alig jelentett többet 12–13 aranyforintnál. Mindez jóval alulmaradt még egy vidéki plébánia éves átlagjövedelmével szemben is.¹²⁸ Ebből kifolyólag látható, hogy az egyház nem volt kellően dotálva, különösebb tartozékokkal sem rendelkezett, amelynek bérbeadásából további jövedelmet szerezhetett volna.

Mindazonáltal téves az a megállapítás, miszerint a Szent Zsigmond-kolostort nem említik a források. Azonban olybá tűnik, hogy a rendházat érintő forráshiány megoldása elsősorban a hagyományok elegyedésének felismerésében rejtőzhet. Roppant érdekes és polémiára okot adó adatot közöl Gyöngyösi Gergely pálos generális a *Liber Viridis*¹²⁹ című munkájában, amely kisebb átírással, de a későbbi *Vitae fratrum ordinis fratrum heremitarum sancti Pauli primi heremitae*¹³⁰ című opusában is megjelent. A toldi Szűz Mária-kolostor alapításának előzménye kapcsán Gyöngyösi a következőket jegyezte fel: „1399-ben Zsigmond király Toldon tartózkodott, és egy oklevelében, amelyet itt keltezett azt írta: Kisbáthé birtokon, melyet másképp Gierczennek is neveznek remete testvérek élnek a Szent László és Szent Zsigmond királyról elnevezett kolostorban. Itt a testvérek szántót és földet művelnek,

-----
¹²⁶ Podlaha – Šittler 1903.

¹²⁷ Sv. Víta. Inv. Nr. HS. 3347. (K23).

¹²⁸ Lukcsics II. 1290. sz.; Romhányi 2006. 206–218. Viszonyításképp: Fedeles 2005. 174.; Engel 1990. 25–93.

¹²⁹ MNL OL DF 286 489. Továbbá: Inventarium Paulinorum Conventum Chartarum Regesta et Bullarium Continen, *Liber Viridis dictus*. Cat. Bibl. Univ. Bud. 2008. Cod. 115.

¹³⁰ Sarbak 1989. 155.

amellyel Zámbó Miklós Úr látta el őket 1383-ban.”¹³¹ Jelen szövegrészt Pázmány is átvette *Schematismus*ában,¹³² majd minden különösebb kritika nélkül a *Documenta Artis Paulinorum*ban is megjelent.¹³³ Végül Guzsik Tamás tanulmánya nyomán különösebb kritika nélkül rögzült a hazai szakirodalomban.¹³⁴ A legújabb szintézisek azonban világossá tették, hogy Gyöngyösi adatai a 15. század elejét megelőző időszakból meglehetősen hiányosak, alkalmanként pedig hibásak is, ugyanis a generális elsődleges motivációja nem egy rendtörténeti munka megalkotása volt, hanem példaképeket kívánt állítani korának pálosai elé.¹³⁵

Kisbáthé kapcsán a forrásokból valójában az látható, hogy valamikor 1370 és 1384 között Zámbónak több meglehetősen problémás birtokcseréje is volt Somogy és Baranya megyékben,¹³⁶ de Kisbáthé nevezetű települést, amelyen szerzetesek éltek vagy gazdálkodtak volna, nem birtokolt.¹³⁷ Szinte egészen bizonyos, hogy a toldi Szűz Mária-kolostort 1384 körül alapíthatta, amely kapcsán több alkalommal is közben járt Mária királynő előtt. Ismert, hogy 1384-ben Zámbó arra kérte a királynőt, hogy engedje meg neki, hogy birtokairól szabadon ren-

131 „Item in quibusdam literis domini Sigismundi regis in Thold habitis scribitur, quod hoc anno scilicet 1399 fatres heremitae habitabant in clauistro Sanctorum Ladislai et Sigismundi regum in possessione Kys Bathe alio nomine Gierczen Vocato. Ubi fatres carentes terris arabilibus et pratis providit Nicolaus Zambo de anno domini 1383.” – Vitae Fratrum 82. (Fordítás tőlem, H.I.)

132 Vö. „Vicarius de Told in Simigiensi Comitatu cuius foundationem auxit Relicta Domini Nicolai Zambo. Anno 1395.” és „SS: Ladislai et Sigismundi Regum, in Kis-Bathe alias Gerchen: auxit claustrum hoc proventibus M.D. Nicolaus anno 1398” – Péterffy 1742. 282–284.

133 DAP I. 209.

134 Guzsik 1986. 5–26.

135 Romhányi 2008b. 289.

136 MNL OL DL 87 869; MNL OL DL 8780.

137 A *Liber Viridis* a továbbiakban megjegyzi, hogy a Mezőlaki Zámbó Miklós eredetileg Toldon Szent Zsigmond és Szent László tiszteletére kívánt kolostort alapítani. Ám a legproblémásabb részek ezután következnek. Gyöngyösi azt állítja, hogy Miklós adományairól számos oklevél maradt fent. Hivatkozva Mária királynő, valamint György atya leveleit és más beiktatásról szóló diplomákat. Majd hozzáteszi, hogy Mária királynő levelében (1390) olvasható annak ténye, hogy amikor Miklós kolostort szándékozott alapítani Szent László és Szent Zsigmond király tiszteletére, előbb Kysbathe, másként Gerche nevű birtokát adományozta a remetéknek, de utóbb alaposan átgondolta és rádöbrent arra, hogy az említett birtoka nem elegendő a testvérek megélhetéséhez, ezért ezt saját levelével visszavette. Gyöngyösi szerint e levelek a toldi kolostor szekrényében felelhetők. (sic!) Molnár 1975. 301–312. A meglehetősen kétes előadást még problémásabbá teszi Zámbó Miklós 1394. november 30-án tett végrendeletkiegészítése, amelyben további birtokokat kívánt a kolostorra hagyni. E diploma az utókor számára is fennmaradt. A levélben kiemelni Gerebench testvér személyét. Illetőleg, hogy Antimus fia, György mester megengedte neki, hogy a szomszédságában levő Merke, valamint Sythke birtokot pénzen megvásárolja. Ez utóbbi birtok hibás olvasata lehet a Kysbathe. Ugyanakkor nagyon erős a gyanú, hogy a Gierczennek nevezett terület valójában az oklevélben szereplő Gerebench személynévvel lehet azonos. Vélhetően ezen szövegrész kompilációjából születhetett Gyöngyösi története Kisbáthé Szent Zsigmond-kolostoráról. MNL OL DL 7996.

delkezhessen.¹³⁸ 1392. április 24-én Szent György napján ismét felkeresve az udvart kérte Máriát, hogy a Lajos királytól nyert szabad végrendelkezési joga alapján mindkét Gamas nevű birtokát, amelyekre *iure hereditario* illeti, a toldi Szűz Mária-kolostorra hagyhassa.¹³⁹ Ugyanakkor a Gyöngyösi által hivatkozott adat, miszerint Zsigmond 1399-ben Toldon járt volna teljesen fiktív, hiszen az említett évben az uralkodó többnyire Visegrádon és Hévkúton tartózkodott, valamint az esztendő nagy részét a Felvidéken töltötte.¹⁴⁰ Zsigmond itineráriuma világossá teszi, hogy az uralkodó egyáltalán nem járt Toldon, így nem bizonyosodhatott meg arról sem, hogy Kisbáthé településen Szent Lászlóról és Szent Zsigmond királyról elnevezett remetek földet és szántót műveltek, amelyet mezőlaki Zámbó Miklós királyi tárnokmestertől kaptak volna.

Az elbeszélés és a forrás hitelét ugyancsak kétségessé teszi az a tény, hogy Szent Zsigmondnak, a Luxemburgi-ház dinasztikus szentjének patrocíniumai leginkább a 15. század első felében terjedtek el,¹⁴¹ amely jelenség elsősorban Zsigmond reprezentációjával állítható párhuzamba. Talán nem szorul bővebb magyarázatra az a tény sem, hogy a magyar uralkodók közül Zsigmond volt az, aki nem csupán hatalmi reprezentációjában, de még művészeti téren is a magyar szent királyok társaságban ábrázoltatta a burgund szent királyt. Ugyanakkor ő volt az is, aki 1406-ban Váradra zarándokolva kinyilvánította azon szándékát, hogy halála esetén Szent László mellett kívánja megjelölni végső nyughelyét. Ugyanezen a helyen a leendő sírja mellett alapított oltárt Szent Zsigmondnak, és itt helyezte el a burgund szent király hermáját is, ezzel összekapcsolva a két szent tiszteletét leendő nyughelyén.¹⁴² Mindezek fényében talán nem véletlen, hogy Gyöngyösi Gergely Zsigmond nevével és az ő tanúbizonyságát alátámasztó oklevéllel kívánta igazolni Kisbáthé kolostorának létezését, ugyanis a munkájában valahol el kellett helyezni az 1433-ban alapított Szent Zsigmondról elnevezett pálos kolostort és az alapító Zsigmond királyt. Told alapításának előzményeként beépítve pedig valamennyi kétséget lezárt a már korábban megszűnt Szent Zsigmondról elnevezett egyházzal kapcsolatban.¹⁴³ Különösen a tekintetben, hogy a Szent László és Szent Zsigmond király-kolostor egykoron a toronyaljai Szent Mihály-kolostor filiájaként létezett volna.

Talán az sem véletlen, hogy Gyöngyösi szinte teljesen figyelmen kívül hagyta a pálosok dömösi Szent Margit-apátság megszerzésére irányuló ambícióit.

138 MNL OL DL 8780.

139 ZsO I. 2483. sz.

140 Engel – C. Tóth 2005. 76–77.

141 Mező 2003. 496.

142 Horváth 2021. 177–196.

143 Romhányi 2008a. 49.

Zsigmond halálát követően a már olivetánus monostorként működő egyház kezdett vonzóvá válni a pálosok számára. Jól mutatja ezt György budaszentlőrinci szerzetes *supplicatio*ja is, aki azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy az olivetánus rendbe léphessen át.¹⁴⁴

A következő években Kapusi Bálint a pálosok római képviselője (*procurator generalis*) vette kézbe a rend ügyeit. 1440. január 21-én a Szentatya elé járult és előadta, hogy a rendjük kezdetben kis kápolnáknak élte szerzetesi életét. Ám egyesek kegyes adományai által a kicsiny cellák hatalmas monostorokká, a kápolnák pedig templomokká fejlődtek. Idővel ezen egyházak körül különféle épületek létesültek, viszont ezeknek a törvényes jóváhagyása részben az idő múlásával, részben pedig a nemtörődomség, vagy éppen az ellenség betörései miatt elenyésztek. E körülmények miatt a testvéreket kétségek gyötörték, hogy egyáltalán jogosan gyakorolják-e azokon a helyeken az Istennek tartozó szolgálatot. A hiányosságok pótlása alighanem Zsigmond 1425. szeptember 8-án a pálosoknak adományozott privilégium kapcsán válhatott fontossá, amelyben az uralkodó abban a kegyben részesítette a kolostorokat, hogy akármely nemes, báró, vagy más jogállású személy, javait, birtokait, falvait, művelt és műveletlen földjeit, erdőit, rétjeit, malmaikat, vizeit, halastavait, szőlőit, illetőleg bármely más birtokait életében, vagy halála esetére a pálosokra hagyhatja.¹⁴⁵

A pálosok folyamodványának helyt adva IV. Jenő felhatalmazta Dénes esztergomi érseket, hogy a rend összes kolostorának alapítását és azok javait megerősítse.¹⁴⁶ A főpap támogatta a pálosok törekvéseit, ezért a rend valamennyi kolostorát és házát sorba véve, azok alapítását, jóváhagyta és megerősítette. Akképpen, mint ha kezdetben is minden törvényes szempontnak megfelelték volna. Ezzel lehetővé téve azt, hogy valamennyi pálos rendház részese lehessen a rend egyetemes kiváltságainak.¹⁴⁷ A várnai ütközet (1444) után azonban egy bizarr helyzet állt be a dömösi apátság tekintetében. Szerzetesei különösebb látható előzmények nélkül visszatértek Itáliába, és közölték a Szentatyával, hogy egyházukról le kívánnak mondani. Ennek okaként elsősorban az időjárást és az anyakolostortól való rop-

-----
¹⁴⁴ „Supplicat sanctitati vestre devotus vestre sanctitatis frater Georgius Blasii presbyter professus monasterii sancti Laurentii supra Budam ordinis sancti Pauli primi heremite sub regula sancti Augustini degens, quatenus sibi, . . . ut ad alium ordinem parem vel arctiorem se transferre valeat, hac vice licentiam . . . concedere et indulgere dignemini . . . Concessum ad ordinem Montisolveti in presentia domini nostri pape.” – Lukcsics II. 611. sz.

¹⁴⁵ MNL OL DL 11 707.

¹⁴⁶ „Nam anno 1442 ad instantem eius supplicationem reverendissimus in Christo pater dominus Dyonisius archiepiscopus Strigoniensis iuxta commissionem Eugenii IV confirmavit dictum ordinem nostrum, ac omnes domos claustrales nostras, supplendo omnem defectum iuris et facti, si qui intervenissent.” – Vita Fratrum 97.

¹⁴⁷ MNL OL DL 13 521.

pant távolságot nevezték meg, azonban a későbbi beadványokból világossá válik, hogy a szerzetesek ki voltak szolgáltatva szomszédjaik fegyveres villongásainak.¹⁴⁸

Mivel az egyház ezáltal megüresedett, a pálos rend nevében Kapusi azonnal a Szentatya elé járult, hogy megszerezhesse kolostort. Kérésének helyt adva Jenő pápa 1446. augusztus 1-jén az egyházat átadta a pálos rendnek.¹⁴⁹ Ám mindeközben egy bizonyos Benedek nevezetű pap kapva kapott az alkalmon, és azt kérvényezte a Szentatytól, hogy tegye meg őt a kolostor elöljárójává. Tudomást szerezve erről Kapusi rögvest a Szentszékhez fordult, és 1447. január 8-án kérte a pápát, hogy semmisítse meg a Benedek számára tett adományozását.¹⁵⁰ Időközben, 1447. február 23-án IV. Jenő elhunyt. Utóda, V. Miklós azonban helyt adva a procurator *supplicatio*jának 1447. november 25-én engedélyezte a dömösi monostor pálos perjelséggé alakítását, elöljárójává pedig Bálintot nevezte ki.¹⁵¹ 1449. április 20-án a Szentszék értesítette az egyházi és a világi főurakat, hogy a dömösi bencés apát-ság pálos perjelséggé alakíttatott.¹⁵²

Időközben Hunyadi János kormányzó is tudomást szerzett az átalakításról, ezért megtámadta a pápai végzést, és előadta, hogy már Luxemburgi Zsigmond is szükségesnek látta egy társaskáptalan létrehozását a budai várban, hiszen ilyen intézmény ezidáig Budán nem létezett. Noha Zsigmond fényes egyházat, illetve kápolnát alapított [Szent Zsigmond tiszteletére] (*insignes ecclesia sive capella*), halála miatt ezt nem dotálta kellően. Ezért a kormányzó kérte a Szentatyát, hogy a budai várban található Szent Zsigmond-kápolnát alakítsa prépostsággá, csatolja hozzá az elenyészett dömösi monostor birtokait, illetőleg Hosszúaszói (Bothos) Istvánt tegye meg prépostnak.¹⁵³ Tehát Hunyadi tudatosan elhallgatta a Szentatya előtt, hogy Zsigmond korábban ezen intézményt társaskáptalanként alapította meg.¹⁵⁴ Mindeközben Bálint sem hagyta szó nélkül a kormányzó fellépését, és V. Miklós támogatásával egyházáért, illetve stallumáért meg kívánt harcolni. Ezért Hunyadi az országtanáccsal egyetemben maga elé idéztette a budaszentlőrinci pálosokat, akiket miután keményen megdorgáltak, azt vallották, hogy Bálint az ő tudtuk nélkül eszközölte ki az adományt.¹⁵⁵ Tekintve, hogy Kapusi továbbra sem volt hajlandó lemondani a perjelségről, Hunyadi felszólította a pápát, hogy amennyiben Magyarország hódolatát óhajtja bírni, úgy szabadságát ne csorbítsa.¹⁵⁶ Végül Bá-

-----
¹⁴⁸ Fraknói 1895. 170.

¹⁴⁹ MREV II. 126.

¹⁵⁰ Lukcsics II. 932. sz.; MREV III. 129.

¹⁵¹ MREV III. 132.

¹⁵² MREV III. 211.

¹⁵³ Lukcsics II. 1219. sz.

¹⁵⁴ Kumorovitz 1963. 128.

¹⁵⁵ Fraknói 1895. 170.

¹⁵⁶ Fraknói 1895. 170.

lint belátta, hogy a kormányzó, valamint a rendek akaratával szemben nem érvényesítheti sajátját, ezért visszautazott Rómába, ahol lemondott a perjelségről.¹⁵⁷ A Szentatya pedig bejegyzését adta egy új prépostság alapításához a budai várban.¹⁵⁸ Habár Hunyadi elérte, hogy a pápa a Szent Zsigmond-egyházat ismét prépostsággá alakítsa, a dömösi birtokokat már nem tudta megszerezni.

Nem tekinthető véletlennek tehát, hogy Hunyadi János kormányzó közvetlen ezen események után kívánta orvosolni a Szent Zsigmond-kolostor megüresedése miatt fellépő problémát is, amelynek következtében vélhetően a dömösi prépostághoz hasonlóan főkegyúri jogaira hivatkozva visszavehette a 2 márka jövedelmű egyházat a pálosoktól és karmelitáknak adományozta. A közösség előljárójának pedig Tamás szerzetest jelölte meg (1453).¹⁵⁹ E ponton azonban érdemes néhány gondolat erejéig kitérni arra, hogy Hunyadi miért éppen a karmelitáknak kívánta átadni a kolostort. A szerzetesrend meglehetősen későn, 1372-ben jelent meg az országban. Ugyanebben az évben alapította Lajos király és édesanyja Piast Erzsébet királyné (1320–1380) a budai Irgalmasság anyja karmelita kolostort.¹⁶⁰ Ezen alapításhoz csatlakozott Vilmos pécsi püspök is, aki Pécsen Szent László tiszteletére alapított rendházat.¹⁶¹

E két kolostor eredetileg a felnémet tartományhoz tartozott, majd átkerültek a cseh provinciához. Azonban a huszita felkelés csakhamar a tartomány összeomlásához vezetett. 1426-ban a Prágából menekülő szerzeteseknek Jolsvai György adott menedéket, aki Privigyén egy elhagyatott bencés apátságba telepítette le őket.¹⁶² Öt évvel később, 1431-ben létesült az eperjesi Szentháromság karmelita konvent.¹⁶³ A kérdéses időszakot tekintetve ez utóbbi rendházról van a legtöbb informciónk. A források alapján ismert, hogy a kolostor 1437-ben súlyos válságon ment keresztül,¹⁶⁴ amelyet tovább súlyosbított az a körülmény, hogy 1450-ben a testvérek közül többen is eltávoztak, a konvent vagyonát pedig eltulajdonították. A körülményekre való tekintettel március 14-én Hellerstat János rendfőnök felmentette Stoss János perjelt, és a kolostor új előljárójának Budai Jánost tette meg.¹⁶⁵ És ezzel kimerülnek a források.

-----
¹⁵⁷ Monay 1956. 38–41.

¹⁵⁸ Monay 1956. 171–172.

¹⁵⁹ Külön figyelmet érdemel Nosztra. 1453. április 9-én Hunyadi János a Damasd és a kolostor közti területeket a rendháznak adományozza. MNL OL DL 14 662.

¹⁶⁰ MREV II. 208.; Regényi 2001. 41.; Benda 2003. 137–149.

¹⁶¹ Romhányi 2008a, 68.; Fedeles 2009. 109–154.

¹⁶² Lukcsics I. 906. sz.

¹⁶³ Regényi 1999. 103–113.

¹⁶⁴ CDH X/7. 899–903.

¹⁶⁵ MNL OL DL 44 565; Acta Ordinis BVM 1912. 209., 295., 398.; Regényi 2001. 71–80.

Még szerényebb forrásanyag áll rendelkezésre V. László király magyar király (1440–1457) karmelitákat érintő intézkedéseiről. Csupán annyi ismert, hogy 1456. július 3-án konstanzi tartózkodása során Cillei Ulrikkel egyetemben búcsút kért mindazok számára, akik a karmeliták rendházát felkeresik.¹⁶⁶

Erős a gyanú, hogy 1453-ban a Szent Zsigmond-kolostor megüresedésére Hosszúaszói Botos István prépost hívta fel a figyelmet, aki korábban, 1437-től a váci székesegyház éneklőkanonokja volt. Ennek következtében feltételezhető, hogy ismertek voltak számára a helyi egyházi viszonyok. Hunyadi választása két okból eshetett a karmelita rendre. Tekintve, hogy a rend későn telepedett meg az országban, így kolostoraik száma jelentősen elmaradt a többi szerzetesrendhez képest (4). Így Hunyadi ezzel is növelni kívánta jelenlétüket. Ugyanakkor a kormányzó vélhetően követni kívánta Lajos és Zsigmond reprezentációját a visegrádi rezidenciával kapcsolatban, és a karmelitákkal kívánta fellendíteni a régió egyházi életét.¹⁶⁷

Következtetések

Jelen tanulmányban Zsigmond magyar király által 1433-ban alapított pálos rendi Szent Zsigmond-kolostor fundációjának előzményeit, valamint lehetséges lokalizációját vettem vizsgálat alá. A fennmaradt források alapján elmondható, hogy 1414-ben a magyar uralkodó, atyja IV. Károly német-római császár kegyes emlékét követve kereste fel az agaune-i Szent Móric-apátságot, kifejezetten azzal a céllal, hogy Szent Zsigmond relikviáit Magyarországra szállíttassa, és kultuszát tovább erősítse. Az apátság feljegyzése szerint az uralkodó ennek előzményeképp már korábban intézkedéseket tett. Valahol a váci püspökség területén, Maros és Verőce között kolostort létesített a szent tiszteletére. Zsigmond alapításával minden bizonnyal Lajos király reprezentációját kívánta megeleveníteni, aki igyekezett remete Szent Pál rendjét minél közelebb tartani az udvarhoz, ugyanakkor Szent Zsigmond ereklyéinek a pálosokra történő bízásában vélhetően a nosztrai Szűz Mária-kolostornak tett ígéret emléke munkálkodott. Az egyházalapítási szándéka egy hosszabb reorganizációs folyamat része volt, amely kapcsán Zsigmond revitalizálni kívánta a visegrádi uradalom régi múltra visszatekintő egyházi intézményeit. Ennek első lépéseként a visegrádi palota szomszédságába rendházat emeltetett, amelybe obszerváns ferenceseket telepített.¹⁶⁸ Majd miután 1433-ban

¹⁶⁶ „Eccl. domus fr. b. Marie de monte Carmeli op. Constant. dioc. supplic. Ladislao Ungarie et Bohemie rege, Ulrico com. Cilie necnon burgimag. et consulatu op. imper. de indulg. visitantibus plen. rem. 3 iul.” – 1456 S 492 53rs. RG VII 00580 Nr.

¹⁶⁷ Romhányi 2008a. 108.

¹⁶⁸ MNL OL DL 66 015.

megismerkedett a bencés renformkongregációval, az olivetánus szerzetesekkel, úgy határozott, hogy a lehanyatlott dömösi Szent Margit-apátságot tolemei Bernát rendjének remetéivel népesítse be.

Zsigmond ugyanekkor látott hozzá agaune-i tervének realizálásához is: *supplicatio*jában arra kérte IV. Jenő pápát, hogy az éppen üresedésben levő váci püspökség tulajdonában levő birtokok közül, amelyből a főpapnak tized járna, az általa alapítandó kolostornak adományozhassa. Majd egy újabb folyamodványban értesítette a Szentatyát, hogy a váci egyházmegye területén kolostort alapított Szent Zsigmond tiszteletére, és azt a toronyaljai Szent Mihály-konvent filiájává tette.¹⁶⁹ Zsigmond halálát követően a pálos testvérek feladták kolostorukat. Ennek oka alapvetően abban ragadható meg, hogy az uralkodó nem látta el megfelelően birtokokkal, amellyel fentarthatóvá tette volna gazdálkodását. Mindazonáltal pedig az egyház számára ígért Szent Zsigmond ereklyét sem bocsájtotta a kolostor rendelkezésére, amely Nosztra és Toronyalja zárandokforgalmát lett volna hivatott növelni.

Habár közvetlen kapcsolatot nem lehetett megállapítani, erős a gyanú, hogy 1440 után a pálosok ezen okoknál fogva szerették volna megszerezni az olivetánusok által hátrahagyott dömösi apátságot, amelyet a Szentszék Kapusi Bálint *procurator generalis* javaslatára pálos perjelséggé kívánt alakítani. Noha Bálint sikerrel járt, a néhai dömösi egyház birtokai megszerzésének reményében Hunyadi János kormányzó emelte fel a szavát, aki az egyházat a budai várban található Szent Zsigmond-prépostsággal kívánta egyesíteni, azonban e tervét nem tudta végrehajtani. Nem tekinthető véletlennek, hogy Hunyadi János ugyanebben az időben, 1453-ban úgy határozott, hogy a pálosok által hátrahagyott Szent Zsigmond-kolostor helyzetét is rendezi. Ezért úgy döntött, hogy a két márka jövedelemmel rendelkező rendházat a karmelita testvérekre bízza. Azonban a karmeliták végül mégsem vették birtokba az egyházat, mely ennek következtében pusztulásnak indult. Emléke pedig feledésbe merült.

Gyöngyösi Gergely pálos generális a *Liber Viridis*¹⁷⁰ és *Vitae fratrum* című munkáiban az egyház története igen sajátos módon a toldi Szűz Mária-kolostor alapításának előzményként jelent meg. Néhai fellelhetőségét Gyöngyösi pedig Zsigmond személyes tanúbizonyságával kívánta erősíteni. E kompiláció teremtette meg a Kisbáthé-féle pálos kolostor legendáját, amelyet *Schematismus*ában Pázmány Péter is átvett,¹⁷¹ majd különösebb kritika nélkül a *Documenta Artis Paulinorum*ban is megjelent.

¹⁶⁹ AAV. Reg. Suppl. Vol. 287 fol. 194rv.

¹⁷⁰ MNL OL DL DF 286 489.

¹⁷¹ Vö. „Vicarius de Told in Simigiensi Comitatu cuius fundationem auxit Relicta Domini Nicolai Zambo. Anno 1395.” és „SS: Ladislai et Sigismundi Regum, in Kis-Bathe alias Gerchen: auxit claustrum hoc proventibus M.D. Nicolaus anno 1398” – Péterffy 1742. 282–284.

A tanulmány legfontosabb kérdése az egyház lehetséges lokalizációjának vizsgálata volt. Az elmúlt években számos elmélet született, amelyek a néhai egyházat Verőcén vagy Kisoroszin valószínűsítették. Azonban a középkori és koraújkorai forrásokat figyelembe véve olybá tűnik, hogy Zsigmond valahol a kedvelt hévkúti vadászkastélya mellett, a toronyaljai Szent Mihály-kolostor szomszédságában alapíthatta meg a Szent Zsigmondról elnevezett egyházát. E megállapítást alátámasztani látszik, hogy e területen lokalizálható a kolostor valamennyi tartozéka is. A forrásokban feltűnő Szent Zsigmondról elnevezett malom is,¹⁷² illetőleg a Kelemenhegyén¹⁷³ II. Ulászló által említett néhai szőlőbirtoka.

Források

- AAV Reg. Suppl. = Archivio Apostolico Vaticano. Regesta supplicationum.
 Acta Ordinis BVM 1912 = Acta capitulorum generalium Ordinis Fatrum B.V. Mariae de Monta Carmelo. Fr. Ed. Wessels, Gabriel. Romae, 1912.
 ASU II = Acta Sanctorum Ungariae II. Ed. Bolland, Johannes. Tyrnaviae, 1745.
 B. Bernardo Tolomei = B. Bernardo Tolomei. Fundator Dell'ordine di Monte Oliveto. Ed. Oraffy, Pietro da Marcellino. Venetia, 1650.
 Cameralia = Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae I. (Obligationes, Solutiones), II. (Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Oblig. part., Legationes, Varia, Taxae). Ed. † Lukcsics József – Tüször Péter – Fedeles Tamás. Budapest – Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I. Vol. 9–10)
 Cat. Bibl. Univ. Bud. 2008. f. 104. = Catalogus codicum latinorum medii aevi Bibliotheca Universitatis Budapestinensis. Ed. Tóth, Peter. Budapest, 2008.
 CDH = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Ed. Fejér, György. Budae, 1829–1844.
 Chronique de Savoie 1995 = Jean D' Orville: Chronique de Savoie. Chambéry, Bibl. mun. Ms B 507. La bibliothèque municipale de Chambéry est une bibliothèque municipale; Jean Cabaret d' Orville-Daniel Chaubet: La Chronique de Savoye. La Fontaine de Siloë, 1995.

¹⁷² „Mappa geomtrica exhibens rudera conventus S. Michaelis Arch, de Toronya Ord. S. Pauli primi Eremitae cum vicimoribus eidem conventui, praedii Toronya plagis.” – S86. 15. sz.; „Praedii Toronya quondam ad conventum cognominem, Ordinis. S. Pauli primi eremitae. Hodie ad Monasterium Maria de Nosztre perinentis.” – S86. 16.

¹⁷³ Kelemen-hegy: Plan des zur Königlichen Kron Herrschaft Vissegrád gehörigen. S11. 207. sz.

- Copiae Henrici de Macognino 1634 = Archives historiques de l'Abbaye de Saint-Maurice: Copiae Henrici de Macognino de Petra canonici Agaunensis, f. 37r. 1634–1635.
- Cronica Aule = Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie. In: Fontes Rerum Bohemicarum. IV. Ed. Emler, Josef. Pragae, 1884. 3–337.
- Cronica Fracisci = Cronica Fracisci Pragensis. In: Fontes Rerum Bohemicarum. IV. Ed. Emler, Josef. Pragae, 1884. 347–456.
- DAP = Documenta Artis Paulinorum I–III. A magyar rendtartomány monostorai. Ed. Gyéressy Béla – Hervay L. Ferenc – Tóth Melinda. Budapest, 1975–1978.
- Dlugos 1997 = Joannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, Liber Decimus et Undecimus 1406–1412. Ed. Baczkowski, Krzysztof – Sikora, Franciszek – Turkowska, Danuta. Varsaviae, 1997.
- Ecclesiae Pragensis = Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile [Kronika Benese z Weitmile] In: Fontes rerum Bohemicarum IV. Ed. Emler, Josef. Pragae, 1884. 457–548.
- Eubel = Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII. Gulik, van Guilelmus – Eubel, Conradus – Gauchat, Patricius – Schmitz-Kallenberg, Ludovicus – Ritzle, Remigius – Sefrin, Priminus. Monasterii – Patavii, 1913–1978.
- Historia Olivetanae = Historia Olivetanae. Ed. Lancellotti, Secondo. Venetia, 1623.
- Höfler I–III. = Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen. I–III. In: Fontes rerum austriacarum I. Ed. Höfler, Karl Adolf Constantin. Wien, 1856–1866.
- Lachenal 1944 = Lachenal, Léon Dupont: Les abbés de St-Maurice d'Agaune. Dans Echos de Saint-Maurice, 1944.
- Leidinger 1915 = Veit Arnpeck. Sämtliche Chroniken. Hrsg. Leidinger, Georg. München, 1915.
- Lukcsics I–II = Lukcsics, Pál: XV. századi pápák oklevelei I–II. Budapest, 1931–1938. (Olaszországi Magyar Oklevéltár I–II)
- MHS = Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Ed. Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium. Zagrabiae, 1892.
- MNL OL DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.
- MNL OL DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár.
- MNL OL E 156. 062. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Urbarium.

- MNL OL E 156. a. Fasc. 087. No. 069. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, *Spectat ad relationem Zeneggianam de dato 15 Novembris 1970 Budae emanatam.*
- MNL OL E 156. Fasc. 062. No. 033. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, *Urbarium Episcopatus Vacziensis. Anno 1591. conscriptum.*
- MNL OL E 156. Fasc. 142. No. 13. 10. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, *Urbarium.*
- MREV = *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I–IV.* Ed. Fraknói Vilmos – Lukcsics József. Budapest, 1896–1907.
- Ortvay 1891 = Ortvay Tivadar: *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzék alapján feltüntetve.* Budapest, 1891.
- Palacký 1873 = *Urkundliche Beitræge des Hussitenkrieges. Bd 1 (1419-1428).* Hrsg. Palacký, von Franz. Prag, 1873.
- Pellini 1664 = *Dell'istoria di Perugia. Parte Seconda.* Ed. Pellini, di Pompeo. Venetia, 1664.
- Péterffy 1742 = *Sacra Concilia Ecclesiae Romani-catholicae in regno Hungariae.* Ed. Péterffy, Carolus. Posonii, 1742.
- Podlaha – Šittler 1903 = Podlaha, Antonín – Šittler, Eduard: *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze: Jeho dějiny a popis.* Praha, 1903.
- Pray 1784 = Pray, Georgius: *Epistolae exegeticae.* Pestíni, 1784.
- Putanicz 1711 = Putanicz, Joannes: *Vita Sancti Sigismundi.* Tyrnaviae, 1711.
- RBM III = *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Vol. III. annorum 1311–1333.* Ed. Emler, Josef. Prague, 1890.
- RG VII = *Repertorium Poenitentiariae Germanicum.* Hrsg. Schugge, von Ludwig – Müller, Wolfgang. Tübingen, 2001.
- RI VIII = *Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378.* Hrsg. Huber, von Alfons. Innsbruck, 1877.
- RI. XI = *Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437), I–II.* Hrsg. Altmann, von Wilhelm. Innsbruck. 1896-1900.
- RM = *Regesten der Erzbischöfe von Mainz von 1289–1396. Abt. 1 Bd. 1: 1289–1328.* Hrsg. Vogt, Ernst. Darmstadt, 1913.
- RMKT I = *Régi Magyar Költők Tára. 1. Közzéteszi Szilády, Áron.* Budapest, 1877.
- S11. No. 207. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. *Plan des zur Königlichen Kron Herrschaft Vissegrad gehörigen.*
- S11. No. 459. = *Mappa controversias earumque accommodationem inter territorium oppidi Maros, eidemque ingremiatae possessionis Kóss-Parlag, ad ad coronale dominium Vissegrad pertinentium ex una parte: alia vero parte inter terrena oppidi Archi-Episcopalis Börsöny nec non p.*
- S16. N. 86. = *Mappa Sylvanum Incl. Domini Ipolypásztó.*

- S16. No. 326. = *Accommodatio Terreni ord Possessionem Szokolya spectantis cum Terreno Oppidi Nagy Maros eidemqve ingremiatarum Poonum. Kiss-Maros et Kossparlag rec non Oppidi Börsöny.*
- S86. No. 15. = *Mappa geomtrica exhibens rudera conventus S. Michaelis Arch, de Toronya Ord. S. Pauli primi Eremitae cum vicimoribus eidem conventui, praedii Toronya plagis.*
- S86. No. 16. = *Praedii Toronya quondam ad conventum cognominem, Ordinis. S. Pauli primi eremita. Hodie ad Monasterium Maria de Nosztre perinentis.*
- SRH I = *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque Arpadianae gestarum. Tom. I. Ed. Szentpétery, Emericus. Budapestini, 1938.*
- Sv. Víta. Inv. Nr. HS. 3347. (K23). = *Szent Vitus Inventáriuma. Metropolitni kapitula u Sv. Víta. Inv. Nr. HS. 3347. (K23).*
- Thúry II. = *Török történetírók I–II. Szerk. Thúry, József. Budapest, 1896.*
- UGDS = *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. III–V. Hrsg. Zimmermann, von Franz – Werner, Carl – Müller, Georg. Hermannstadt, 1902.*
- Vitae Fratrum = *Gregorius Gyöngyösi: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae. Ed. Hervay, Franciscus L. Budapest, 1988. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova XI.)*
- Windecke 2008 = *Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Fordította Skorka Renáta Budapest, 2008. (História könyvtár. Elbeszélő források 1.)*
- ZsO = *Zsigmond-kori oklevéltár I–XVI (1387–1426). Szerk. Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor – Lakatos Bálint – Mikó Gábor. Budapest, 1951–2020. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55.)*

Felhasznált irodalom

- Altgraf 1959 = *Altgraf, Christian zu Salm: Die Wandgemälde der Augusenkirche in Konstanz. In: Wielandt, Friedrich – Homburger, Otto – Reinhardt, Hans (Hrsg.): Studien zur Kunst des Oberrheins. Festschrift für Werner Noack. Konstanz – Freiburg, 1959. 46–64.*
- Altmann 1893 = *Altmann, Wilhelm: Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds. Berlin, 1893.*
- Aschbach I–IV = *Aschbach, Joseph: Die Geschichte Kaiser Siegmunds. Bd. I–IV. Hamburg, 1838–1845.*
- Baranyai 1926 = *Baranyai Béla: Zsigmond király ú.n. Sárkány-rendje. Adalék a magyar trónöröklési kérdés történetéhez. Századok 60. (1926), 681–719.*

- Bárta 2015 = Bárta, Stanislav: Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského pro Něpra Duce z Vařin - příklad z ediční praxe Regesta Imperii XI Neubearbeitung. In: Krafl, Pavel (Ed.): Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny. Praha, 2015. 75–97.
- Benda 2003 = Benda Judit: Előzetes jelentés a budai középkori karmelita kolostor feltárásól. Budapest Régiségei 37. (2003), 137–149.
- Buzás 2015 = Buzás Gergely: Királyi rezidenciák és szálláshelyek a késő középkori Magyarországon. In: Benkő Elek – Orosz Krisztina (szerk.): In medium Regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”. Budapest, 2015. 705–723.
- C. Tóth 2014 = C. Tóth Nobert: Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király személyes találkozói. Történelmi Szemle 56. (2014), 339–356.
- Csukovits 2005 = Csukovits Enikő: Csodás szabadulások a török rabságból. Aetas 20. (2005:4), 78–91.
- E. Kovács 2013 = E. Kovács Péter: Ceremónia és politika. Zsigmond bevonulásai Itáliában. Történelmi Szemle 55. (2013), 351–379.
- Engel – C. Tóth 2005 = Engel Pál – C. Tóth Norbert: Itineraria regum et reginarum. (1382–1438). Budapest, 2005. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.)
- Engel 1990 = Engel Pál: Pénztörténeti problémák a 14. században. Századok 124. (1990), 25–93.
- Engel 1996 = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1437, I–II. Budapest, 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 5.)
- Fedeles 2005 = Fedeles Tamás A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354 – 1526). Pécs, 2005.
- Fedeles 2009 = Fedeles Tamás: A pécsi egyházmegye története. In: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József (szerk.): A középkor évszázadai, 1009–1543. Pécs, 2009. 109–154.
- Fedeles 2012 = Fedeles Tamás: „Ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai”. Várad kegyhelye a késő középkorban. In: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): „Köztes-Európa” vonzásában.” Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Pécs, 2012. 163–182.
- Fedeles 2018 = Fedeles Tamás: Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában. In: Czeferner Dóra – Böhm Gábor – Fedeles Tamás (szerk.): Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről. Pécs, 2018. 81–146.
- Folz 1932 = Folz, Robert: Zur Frage der heiligen Könige: Heiligkeit und Mittelalter. Freiburg, 1932.

- Fraknói 1895 = Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Budapest, 1895.
- Guzsik 1986 = Guzsik Tamás: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében. In: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 17. Kaposvár, 1986. 5–26.
- Györffy I–IV. = Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Budapest, 1963–1998.
- Horváth 2016 = Horváth Illés: „Ó, micsoda tiszteletreméltó, drága és leírhatatlan ajándék, gyengeség teljes megsegítője, Szent Zsigmond teste!”. Vallástudomány Szemle 12. (2016:2), 29–50.
- Horváth 2017 = Horváth Illés: Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. Aetas 32. (2017:3), 128–144.
- Horváth 2021 = Horváth Illés: Reprezentáció és kegyesség. Luxemburgi „Szent” Zsigmond váradi temetése és emlékezete. Századok 155. (2021), 177–196.
- Kertész 2015 = Kertész Balázs: Magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai 1448–1526. Budapest, 2015. (Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum In Hungaria. Magyar Ferences Források 7.)
- Kiss – Laszlovszky 2013 = Kiss Andrea – Laszlovszky József: Árvizek a Dunán? A Duna árvizei és a visegrádi ferences kolostor a késő középkorban és a kora újkorban. Korall 36. (2013), 36–65.
- Kiss 2013 = Kiss Gergely: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3.)
- Kiss 2017 = Kiss Andrea: Droughts and low water levels in late medieval Hungary II: 1361, 1439, 1443–4, 1455, 1473, 1480, 1482(?) 1502, 1506: documentary versus tree-ring (OWDA) evidence. Journal of Environmental Geography 10. (2017), 43–56.
- Klaniczay 2000 = Klaniczay Gábor: Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek. Budapest, 2000.
- Kosztá 2006 = Kosztá László: Adalékok Antiochiai Szent Margit Árpád-kori tiszteletéhez. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica 124. (2006), 23–28.
- Kranzieritz 2012 = Kranzieritz Károly: A Lašva környéki csata 1415-ben. Hadtörténelmi Közlemények 125. (2012), 949–958.
- Kranzieritz 2016 = Kranzieritz Károly: Havasalföld szerepe az 1396-os keresztes hadjárat előkészítésében és végrehajtásában. Hadtörténelmi Közlemények 129. (2016), 3–26.
- Kristó 1988 = Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988.
- Kumorovitz 1963 = Kumorovitz L. Bernát: A budai várkapolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez. Tanulmányok Budapest múltjából 15. (1963), 109–153.

- Laszlovszky 2010 = Laszlovszky József: A Zsigmond-kori királyi palota és a visegrádi ferences kolostor. Rezidencia és egyházi alapítások. In: Buzás Ger-
gely – Orosz Krisztina (szerk.): A visegrádi királyi palota. Budapest, 2010.
213–223.
- Laszlovszky 2018 = Laszlovszky József: Zsigmond király utazásai és egy eltűnt ko-
lostor nyomában. Várak Kastélyok Templomok: Történelmi és Örökség-
turisztikai Folyóirat 14. (2018), 16–20.
- Machilek 1978 = Machilek, Franz: „Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit”
In: Seibt, Ferdinand (Hrsg.): Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. Mün-
chen, 1978. 99–101.
- Madas 1992 = Madas Edit: A Legenda Aurea a középkori Magyarországon. Ma-
gyar Könyvszemle 108. (1992), 93–99.
- Maksay 1990 = Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század köze-
pén. I. Budapest, 1990.
- Mályusz 1984 = Mályusz Elemér Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–
1437. Budapest, 1984.
- Mengel 2007 = Mengel, David C.: Remembering Bohemia’s Forgotten Patron Sa-
int. In: Zdenek, V. David – Holeton, R. David (Ed.): The Bohemian Refor-
mation and Religious Practice. Prague, 2007. 17–33.
- Mező 2003 = Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Buda-
pest, 2003.
- Miklós 1985 = Miklós Zsuzsa: Középkori épület és kőbánya a nagymarosi Ma-
lom-völgyben. In: Ikvai Nándor (szerk.): Régészeti tanulmányok Pest me-
gyéből. Szentendre, 1985. 479–499.
- Molnár 1975 = Molnár István: A magyarországi pálosok „Zöld kódex-ének So-
mogy megyei regesztái. Somogyi Múzeumok Közleményei 2. (1975), 301–
312.
- Monay 1956 = Monay Ferenc: Római magyar gyóntatók. Budapest, 1956.
- MRT IX = Torma István (szerk.): Magyarország régészeti topográfiája IX. Pest
megye régészeti topográfiája. Budapest, 1993.
- Năstăsoiu 2016 = Năstăsoiu, Dragoș Gh.: A New “sancta et fidelis societas” for Sa-
int Sigismund of Burgundy: His Cult and Iconography in Hungary during
the Reign of Sigismund of Luxemburg. The Hungarian Historical Review
5. (2016), 587–617.
- Orbán 1997 = Orbán Imre: Miért éppen Margit? Aetas 12. (1997:2), 42–47.
- Orbán 2001 = Orbán Imre: „Ecce iam vici mundum” Antiochiai Szent Margit
tisztelete Magyarországon. Budapest, 2001.
- Palacký 1984 = Palacký, František: A huszitizmus története. Budapest, 1984.

- Paxton 1994 = Paxton, Fredrick: *Liturgy and Healing in an Early Medieval Saint's Cult. The Mass In honore sancti Sigismundi for the cure of Fevers. Traditio* 49. (1994), 23–43.
- Pető 2015 = Pető Zsuzsa Eszter: *Medieval Pauline Monastic Space in a royal forest: Spatial analysis in the Pilis. Annual of Medieval Studies at CEU.* 21. (2015), 243–262.
- Pirhalla 1899 = Pirhalla Márton: *A szepesi prépostság vázlatos története.* Lőcse, 1899. 14.
- Polc 1989 = Polc, Jaroslav: *Svatý Zikmund*, In: Kadlec, Jaroslav. (Hrsg.): *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích.* 2. vyd. Praha, 1989, 191–193.
- Prajda – Fedeles = Prajda Katalin – Fedeles Tamás: „Olyan vallásosan, szokásai-ban és életmódjában olyan mértéktartóan élt” Adalékok Filippo Scolari és családja vallásosságához. *Történelmi Szemle* 56. (2014), 357–382.
- Regényi 1999 = Regényi Kund: *Az eperjesi Szentháromság karmelita konvent története.* In: Homonnai Sarolta – Piti Ferenc – Tóth Ildikó (szerk.): *Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Az I. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai.* Szeged, 1999. 103–113.
- Regényi 2001 = Regényi Kund Miklós: *Die ungarisch Konvente der oberdeutschen Karmeliten provinz im Mittelalter.* Budapest – Heidelberg, 2001.
- Romhányi 2006 = Romhányi Beatrix: *A középkori egyházi intézmények gazdálkodása.* In: Ferenci László – Laszlovszky József – Szabó Péter (szerk.): *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet.* Budapest, 2006. 199–227.
- Romhányi 2008a = Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon.* Budapest, 2008.
- Romhányi 2008b = Romhányi Beatrix: *A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében. Megjegyzések a pálos rend középkori történetéhez.* *Történelmi Szemle* 50. (2008), 289–312.
- Romhányi 2010 = Romhányi Beatrix: „A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn.” *Pálos gazdálkodás a középkorban.* Budapest, 2010.
- Romhányi 2015 = Romhányi Beatrix: *Ceperuntque simul claustralem ducere vitam. A Pálos rend és a Medium Regni kapcsolata.* In: Benkő Elek – Orosz Krisztina (szerk.): *In medium Regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”.* Budapest, 2015. 755–764.
- Sarbak 1989 = Sarbak Gábor: *A pálos Liber viridis.* In: Szelestei N. László (szerk.): *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról.* Budapest, 1989. 155–167.
- Seibt 1987 = Seibt, Ferdinand: *Hussitenstudien: Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution.* München, 1987.

- Seibt 1994 = Seibt, Ferdinand: Karl IV. Ein Kaiser in Europa, 1346–1378. München, 1994.
- Šmahel 2002 = Šmahel, František: Die hussitische Revolution. Hannover, 2002.
- Sopko 1982 = Sopko, Július: Stredoveké Latinské Kódexy Slovenskej Provenienencie v Maďarsku a v Rumunsku. Codices Latini medii aevi, qui olim in bibliothecis Slovaciae asservabantur et nunc in Hungaria et Romania asservantur. Martin, 1982.
- Sümegi 2014 = Sümegi József: Báta és a Garaiak 1. Szekszárd, 2014. 253–288. (A Wisonsky Mór Múzeum Évkönyve 36.)
- Szarka 2008 = Szarka Gyula: A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526–1686. Vác, 2008. (Váci Történelmi Tár 5.)
- Tari 2000 = Tari Edit: Pest megye középkori templomai. Szentendre, 2000.
- Tóth 2005 = Tóth Péter: „Szent Zsigmondnak ő azt felnevezteté.” Luxemburgi Zsigmond és a magyarországi dinasztikus szentkultusz. Századok 139. (2005:2), 367–384.
- V. Kovács 1985 = V. Kovács Sándor (szerk.): Tar Lőrinc pokoljárása. Középkori magyar víziók. Budapest, 1985.
- Vajay 1974 = Vajay Szabolcs: Az Árpád-kor uralmi szimbolikája. In: Horváth János – Székely György (szerk.): Középkori kútfőink kritikus kérdései. Budapest, 1974. 339–373.
- Varga 2012 = Varga Gábor: A Szentendrei-sziget római kori erődítetttségéről. Archeológiai Értesítő 137. (2012), 145–174.
- Végh 1999 = Végh András: Adatok a budai kisebb Szűz Mária, más néven a Szent Zsigmond templom alapításának történetéhez. Budapest Régiségei 33. (1999), 25–34.
- Visy 2000 = Visy Zsolt: A ripa Pannonica Magyarországon. Budapest, 2000.
- Zsoldos 2007 = Zsoldos Attila: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszállya az 1260-as években. Budapest, 2007. (História Könyvtár Monográfiák 24.)